

19

56

ZDANIE REVOLÚCIE

Osrodek Karta

Koncepcia:

Zbigniew Gluza

Redakcia i zber materiálov:

Maria Krawczyk

a

Łukasz Bertram

Dominika Świtkowska

Krzysztof Wittels

Preklad do slovenského jazyka a korektúra:

Juraj Marušiak

Grafická úprava, zalamovanie:

Ewa Brejnakowska-Jończyk

Príprava fotografií, zalamovanie:

Tandem Studio

Zber ikonografických materiálov:

Karolina Andrzejewska-Batko

Zber materiálov zo zahraničia a konzultácie:

Matěj Bílý (Česká republika)

András Lénárt (Maďarsko)

Boris Stamenić (Nemecko)

Vydavateľ:

Ośrodek KARTA

ul. Narbutta 29

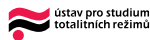
02-536 Warszawa

tel. (+48) 22 848 07 12

www.karta.org.pl

email: ok@karta.org.pl

Ośrodek **Karta**

Partneri projektu:

Ústav pro studium totalitních režimů
Instytut Badania Reżimów Totalitarnych

Közép-európai Egyetem
Central European University

Open Society Archives

Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur

Projekt bol realizovaný s finančnou podporou Európskej komisie v rámci programu Európskej únie „Európa pre občanov“.

Publikácia odzrkadľuje výlučne názory svojho autora a Európska komisia nenesie zodpovednosť za jej obsah.

Napriek vyhľadávaniu nebolo vždy možné určiť vlastníkov autorských práv v prípade niektorých ikonografických prvkov. Budeme vďační za pomoc a akékoľvek informácie v danej záležitosti.

Varšava 2017

ISBN 978-83-65979-03-2

Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0

Zdanie revolúcie

Medzi februárom a novembrom 1956 sa v centre strednej Európy, podrobenom Sovietskym zväzom, uskutočnil prelom, ktorý sa spravidla označuje ako *odmäk*. Toto slovo však nevysvetľuje proces, ktorému boli vystavené podmanené krajiny tohto regiónu. Impulz k nim prichádzal zvonku a jeho účinok v konečnom dôsledku vyplýval z podriadenosti Kremľu. deformáciu systému Metafora, ktorá sa vzťahuje na ročné obdobia, nie je celkom výstižná. Aký má význam krátky odmäk, keď sa zima vrátila späť na dlho, hoci v menej mrazivom vydaní.

Štyri komunistické krajiny regiónu – Poľsko, Maďarsko, Československo a NDR – sa v roku 1956 stali priestorom, v ktorom sa realizoval svojrázny pokus. V priebehu desiatich mesiacov sa preukázala revolučná pripravenosť uvedených spoločností. Po vzbure v Berlíne v roku 1953 sa protisovietske vrenie mohlo objaviť v ktorejkoľvek z nich. XX. zjazd KSSZ najprv odsúdil Stalina ako zločinca, pričom uznal „kult osobnosti“ za a následne si stranícki funkcionári preverovali, ako na to reaguje moc a obyvateľstvo vazalských štátov, pričom v prípade potreby eliminovali nebezpečenstvo.

Mohla na území týchto krajín vypuknúť všeobecná revolúcia? Usudzujúc podľa preventívnych akcií Sovietskeho zväzu, bolo to pravdepodobné. Skúsenosti z udalostí v Poznani v júni 1956 a Budapešti na jeseň 1956 alebo v Prahe o desať rokov neskôr, nasvedčujú, že protest mohol prepuknúť v ktorejkoľvek časti sovietskeho bloku. Predstavitelia Kremľa revoltu odzbrojovali, pričom každé ohnisko hasili osobitne. Tri roky po Stalinovej smrti sa revolta mohla ľahšie vymknúť spod kontroly. Jeho obviňovanie z celého „stalinského“ zla snímalo ódium z imperiálnej strany a zároveň pomáhalo predchádzať potenciálnym masovým akciám v ovládaných spoločnostiach.

V predloženej publikácii predstavujeme najvýznamnejšie udalosti roku 1956 v tejto časti Európy, pričom ich dávame do súvislosti s vybranými textmi pramenného charakteru, ktoré sa týkajú štyroch krajín. Medzinárodný tím sa sústredil na zozbieranie svedectiev, charakteristických pre postoje miestnej štátnej moci, ako aj aktívnejších predstaviteľov spoločnosti v

ZO ZBIERKY AKOŠA ENGELMAYERA

reakcii na aktivity ZSSR alebo jeho stúpcov. Vznikol obraz, ktorý má zodpovedať na základnú otázku: čo sa tu stalo v roku, ktorý sa do dejín zapísal ako prelom, ale ktorého záver ničím nepripomínal všeobecný politický odmäk.

Revolučný pohyb vystupoval po celý tento čas, ale medzinárodná revolúcia neprepukla, pričom jedine taká by mala šancu priniesť geopolitický prevrat. Vzburu v Poznani sa podarilo okamžite spacifikovať. Maďarské povstanie nepodporilo ani predtým zrevolucionizované Poľsko. Odhodlanosť ZSSR a ich protežantov (aj v komunistickom Poľsku a v Maďarsku) bola taká veľká, že ovládla verejné vystúpenia. Boli potrebné ešte tri desaťročia, aby sme sa solidarity dožadovali solidárne.

Zbigniew Gluza

Budapešť,
október 1956.
Tanky – pravdepodobne
pred budovou
parlamentu.

Moskva, 14. februára 1956. Nikita Chruščov hovorí na XX. zjazde Komunistickej strany Sovietskeho zväzu.

25. februára

ZSSR. V posledný deň XX. zjazdu Komunistickej strany Sovietskeho zväzu, na uzavretom zasadnutí, bez prítomnosti zahraničných hostí, vystúpil prvý tajomník ÚV Nikita Chruščov s referátom *O kulte osobnosti a jeho dôsledkoch*. Referát obsahuje obvinenia Jozefa Stalina z konkrétnych zločinov, hoci ich výpočet je obmedzený najmä na zločiny spáchané proti komunistom a veliteľom Červenej armády počas tzv. veľkého teroru (1937–38). Zároveň predstavuje pokus dať do protikladu „dobrý“ systém a „zlého“ diktátora a jeho negatívne charakterové vlastnosti.

Nikita Chruščov:

Nad touto otázkou sa musíme vážne zamyslieť a správne ju preanalýzovať, aby sme vylúčili akékoľvek možnosti opakovania čo i len náznaku podobnosti toho, čo sa dialo počas Stalinovho života, ktorý [...] sa dopúšťal hrubého násillia voči všetkému, čo mu nielen odporovalo, ale čo sa mu pri jeho náladovosti a despotickejšť zдалo, že odporuje jeho koncepciám. [...] Stalin zaviedol pojem „nepriateľ ľudu“. Tento termín okamžite umožňoval vyhnúť sa akémukoľvek dokazovaniu ideologických omylov človeka, alebo ľudí, s ktorými sa polemizuje. Umožňoval uskutočňovanie najtvrdších represíí, v rozpore so všetkými normami revolučnej spravodlivosti, voči každému, kto v niečom so Stalinom nesúhlasil [...].

Budeme musieť urobiť veľa práce, aby sme z pozícií marxizmu-leninizmu kriticky analyzovali a skorigovali značne rozšírené chybné názory, spojené s kultom osobnosti v oblasti histórie, filozofie, ekonómie a iných vied, ako aj v oblasti literatúry a umenia.

Moskva, 25. februára

→ Nikita Chruščov. *O kulcie jednosti i jeho następstwach: referat I Sekretarza KC KPZR tow. N.S. Chruszczowa na XX Zjeździe KPZR* (O kulte osobnosti a jeho dôsledkoch: referát prvého tajomníka ÚV KSSZ s. N.S. Chruščova na XX. zjazde KSSZ), Paríž 1956.

Edward Ochab, člen Politického byra Ústredného výboru Poľskej zjednotenej robotníckej strany (ÚV PZRS):

Bol to úder palicou do hlavy, lebo hoci sme si už uvedomovali rozličné deformácie alebo zločiny, ale nie v takom rozsahu a nie tak hanebne. Chruščovov referát prijali všetci ako náhlu ranu, ktorá si vyžaduje prijatie rozhodnutia, či podporujeme smerovanie uznesení XX. zjazdu KSSZ, alebo chceme hrobové ticho a teda nehovoriť

o zločinoch Beriju a Stalina. Samozrejme, cena za ich zverejnenie bola vysoká v Sovietskom zväze a mohla byť ešte vyššia v Poľsku. Vystala otázka, či naše vedenie má právo ich zamlčať, alebo je lepšie prejsť cez ten rozbitý potok čo najrýchlejšie, hovoriť o nepríjemnej pravde tak, ako ju my sami vidíme a nestrácať nádej, že vyjde do čistej vody.

Varšava

→ Teresa Torańska. *Oni*. Varšava 2004.

Berlín, 1956.
Kontrolný post
pri vjazde do
amerického
sektora mesta.

WŁADYSŁAW ŚLAWNY / FORUM

Zo správ Stasi (Ministerstva štátnej bezpečnosti NDR):

Pre názory značnej časti úradníkov na miestnej a centrálnej úrovni sú charakteristické nasledovné diskusie:

– Na Hlavnej pošte v Jene úradníci diskutovali: „Možno ničiť knihy a portréty Stalina?“ [...]

– Študenti hovoria: „Nemecko musí nevyhnutne vyvolať dôsledky z vystúpenia súdruha [Anastasa] Mikojana [člena Politického Byra ÚV KSSZ], keďže Walter Ulbricht [generálny tajomník Jednotnej socialistickej strany Nemecka – SED] bol Stalinovým najlepším priateľom“.

– Pre inteligenciu sú príznačné názory, vyjadrované v Kancelárii projektov priemyselnej výstavby v Berlíne, že „na XX. zjazde zavraždili Stalina“.

Berlín, 28. februára

→ Die DDR im Blick der Stasi 1956. Die geheimen Berichte an die DDR Führung (NDR očami Stasi 1956. Tajné správy určené vedeniu NDR). Ed.: Henrik Bispinck, Göttingen 2016.

Mátyás Rákosi, prvý tajomník Maďarskej strany pracujúcich (MSP) v rozhovore s Jurijom Andropovom, veľvyslancom ZSSR v Maďarsku:

Nemožno postupovať takto. [...] Nemali ste sa ponáhľať. To, čo sa stalo na vašom zjazde, je katastrofa. Nevieť, čo z toho vzíde ani v tvojej krajine, ani v mojej.

Budapešť

→ John P.C. Matthews. *Explosion. The Hungarian Revolution of 1956*. New York 2007.

Milan Ferko, spisovateľ, slovenský právnik:

Všetci sme boli presvedčení, že budujeme nový, lepší svet pre celé ľudstvo. A všetkými nami otriasli neskoršie podrobnosti z tajného Chruščovho referátu na XX. zjazde KSSZ o stalinských represióch, gulagu a o metódach nezákonnosti, ktoré sa podľa tohto vzoru uplatňovali aj u nás podobne ako v iných krajinách „tábora socializmu“. Ale vtedy sme boli ešte dosť nevedomí a naše reakcie boli nekonceptné, upierajúce nádej iba do budúcnosti.

Bratislava

→ Milan Ferko. *Ten búrlivý rok. In: Pyžamová revolúcia*. Ed.: Anton Blaha a kol., Bratislava 200.

ERICH LESSING / MAGNUM PHOTOS / PHOTO POWER

3. marca

Poľsko. Vo Varšave, za neprítomnosti prvého tajomníka ÚV PZRS Bolesława Bieruta, ktorý bol chorý a zdržiaval sa ešte stále v Moskve, prebiehala porada stranického aktívu pod vedením člena Politického byra ÚV PZRS a predsedu Štátnej rady Aleksandra Zawadzkeho. Mnohí jej účastníci sa dožadujú potrestania zodpovedných za „porušovanie zákonnosti“ v bezpečnostnom aparáte a vysvetlenia „prípady Gomuľku“, t. j. okolností odstavenia od moci a uväznenia bývalého generálneho tajomníka strany.

Stefan Wierbłowski, člen ÚV PZRS, v priebehu porady:

Mám taký pocit, a asi ho nemám jedine ja, ako keby veľká víchrica vytrhla okno s rámom a do izby, nevetranej viac než desať rokov, vtrhol čerstvý vzduch [...]. Myslím a verím, že XX. zjazd bude mohutným tlakom smerom k obnoveniu a uplatňovaniu leninských noriem v stranickom a hospodárskom živote, tlakom smerom k demokratickej celého spoločenského života [...].

Varšava, 3. marca

- Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej marzec–listopad '56 (Dokumenty ústredných orgánov Poľskej zjednotenej robotníckej strany marec–november '56). Ed.: Marek Jabłonowski a kol. Varšava 2009.

Z dokumentu Závery z porady ústredného stranického aktívu:
Hlavnou príčinou našich ťažkostí na ideologickom a kultúrnom fronte je to, že strana prišla neskoro s hlbokou a konkrétnou kri-

tikou dogmatizmu a iných negatívnych javov uplynulej éry. V dôsledku mlčania z našej strany sa táto kritika nevyhnutne formuje živelné z boku, zo skupín, neraz pôsobiacich mimo stranu a nie vždy je oprávnená. [...] Výsledkom je, že neuspokojujeme intelektuálne potreby, strácame autoritu a čelíme nebezpečenstvu, že iniciatívu v kritike [...] môže preberať niekto iný.

Varšava, 4. marca

- Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej marzec–listopad '56 (Dokumenty ústredných orgánov Poľskej zjednotenej robotníckej strany marec–november '56). Ed.: Marek Jabłonowski a kol. Varšava 2009.

Jerzy Zawieyski, spisovateľ:

Dnes je tretie výročie Stalinovej smrti. V žiadnych novinách sa o tom neobjavilo ani slovo. A čo sa dialo pred tromi rokmi. Rinuli sa panegyriky, hymny, elégie. [...] A dnes? Úplné mlčanie otrokov, podriađených strane.

Varšava, 5. marca

- Jerzy Zawieyski. *Dzienniki*, t. 1 (Denníky, 1. zv.). Varšava 2011.

10. marca

Poľsko. Na stránkach denníka Trybuna Ludu [ústredný orgán PZRS, t.j. najvýznamnejší denník v komunistickom Poľsku – pozn. prekl.] vychádza článok s názvom, ktorý je rovnaký ako názov referátu Nikitu Chruščova.

Z redakčného článku **O kulte osobnosti a jeho dôsledkoch:**

Prebieha veľký proces prevýchovy našej strany. Proces, ktorý je veľmi ťažký pre každého z nás. Prevýchovu musíme začať od seba, hlbokou analýzou vlastných návykov, vlastných metód práce, vlastného spôsobu uvažovania.

Varšava, 10. marca

- Trybuna Ludu, č. 69, 10. marca 1956.

Mieczysław Jastrun, básnik, prekladateľ:

Všetko sa točí okolo XX. zjazdu. [...] Dnes sa prvý raz v časopisoch objavilo negatívne hodnotenie neskoršieho pôsobenia Stalina. Prvý raz píšem toto priezvisko bez hrôzy.

Obory, 10. marca

- Mieczysław Jastrun. *Dziennik 1955–1981* (Denník 1955–1981). Krakov 2002.

Propagandistický plagát „Pod vedením PZRS k novým víťazstvám“.

11. marca

Poľsko. V týždenníku *Po Prostu* vychádza článok Jerzyho Ambroziewicza, Jana Olszewského a Waleryho Namiotkiewicza *V ústrety ľuďom z Domácej armády*. Autori sa dožadujú spravodlivosti pre vojakov Domácej armády (Armia Krajowa – AK) [poľská ozbrojená odbojová organizácia počas druhej svetovej vojny, podliehajúca poľskej exilovej vláde v Londýne]. Text sa stretol s veľkým ohlasom v spoločnosti a aj vďaka nemu týždenník nadobudol povest hlavného orgánu stúpencom demokratizácie systému medzi mladými príslušníkmi inteligencie.

Z článku *V ústrety ľuďom z Domácej armády*:

Vojakov Domácej armády (AK) nečakal na konci okupácie [...] víťazný pochod. [...] Privítali ich plagáty s heslom: „AK – odporný trpaslík reakcie“, a potom niekedy dobromyseľný úsmev obmedzenca: „Hoci ste boli v AK, dovoľujeme vám žiť a pracovať, umožníme vám rehabilitáciu“. [...]

Aké to malo následky? Časť z tejto kvalitnej mládeže niekedy prechádzala na pozície úplnej negácie našej skutočnosti. [...] Iní, ktorí si uvedomovali nezmyselnosť takéhoto postoja, [...] sa usilovali prekonať odpor a predsudky, zapojiť sa aktívne do prúdu života. Cesta k našej veci bola pre nich ťažká a plná prekážok. Zriedkavo sa na nej stretli s pomocnou rukou. [...] Hrdinom tejto vojny treba vrátiť úctu, ktorá im patrí.

Varšava, 11. marca

→ *Po Prostu*, č. 11, 1956.

12. marca

ZSSR. V Moskve umiera Bolesław Bierut, ktorý bol do konca života stúpencom tvrdej stalinistickej línie. Hoci zomrel prirodzenou smrťou, v Poľsku sa začali objavovať fámy, že ho Sovieti otrávil.

Jan Józef Szczepański, spisovateľ:

Charakteristická reakcia spoločnosti: trochu znevažujúcich posmeškov, ale celkovo absolútna ľahostajnosť. Dokonca aj pre nezáujem o bol niekto príliš cudzí. [...] Tu vidno viac než pri akejkoľvek inej príležitosti, že neexistoval k nemu žiaden vzťah. Že to nie je naša záležitosť. Smrť funkcionára. Lacné mašličky, čierne pásy

Varšava, 1956.
V redakcii týždenníka *Po Prostu*: zástupkyňa šéfredaktora Anna Bratowska a Ryszard Turski.

na zástavách, troch fráz – „Velký syn národov“ a herecky pridusené hlasy rozhlasových hlásateľov. Nešťastný človek. To má byť meradlom revolučnej veľkosti.

Krakov, 13. marca

→ Jan Józef Szczepański. *Dziennik 1945–1956*, t. 1 (Denník 1945–1956, zv. 1). Krakov 2009.

16. marca

Poľsko. Pohreb Bolesława Bieruta vo Varšave, ktorého sa zúčastnil o.i. aj Nikita Chruščov.

DN. 12 MARCA 1956 R. -
ZMARŁ I SEKRETARZ KC. PZP
BOLESŁAW BIERUT

Varšava,
13. marca 1956.
Nekrológ za
Bolesławom
Bierutom v okne
kníhkupectva.

WISLAW PRZYBYCZ / MNW / PAP

Andrzej Kijowski, literárny kritik a esejista:

Varšavská ulica si uctila Bieruta ako národného hrdinu. Masy potrebujú hrdinu. Urobili ním Bieruta, lebo zomrel v Moskve, navzdory kultu Stalina, navzdory zosadeniu Stalina, navzdory rezervovanosti, s akou sa začali slávnosti, resp. navzdory všeobecne očakávanej zdržanlivosti. Pohreb prebehol s generálskymi poctami. Masy sú nadšené.

Varšava, 20. marca

→ Andrzej Kijowski. *Dziennik 1955–1969* (Denník 1955–1969). Krakov 1998.

20. marca

Poľsko. VI. plenárne zasadnutie Ústredného výboru PZRS. Novým prvým tajomníkom sa stáva Edward Ochab. Začína sa otvorené prejavovať konflikt medzi dvoma frakciami – „puławskou“, ktorá bola považovaná za skupinu naklonenú liberalizácii systému a dogmatickou skupinou „natolin“.

Z prejavu Nikitu Chruščova na VI. plenárnom zasadnutí ÚV PZRS: *Po tom ako sme predniesli ten referát [na XX. zjazde], oboznamujeme s ním teraz členov strany. Rozhodli sme sa, že potom s ním oboznámime komsomolcov. To je 18 miliónov mladých ľudí [...], rozhodli sme sa referát predstaviť na schôdzach robotníkov, nielen pre členov strany, ale aj medzi nestranníkmi, aby nestranníci cítili, že im*

dôverujeme. [...] Nazdávam sa, že takúto podporu získame aj medzi robotníkmi a medzi úradníkmi, medzi inteligenciou. Teraz sa naši nepriatelia trochu tešia, ale myslím si, že potom sa stretnú s veľkým sklamaním. Som priam presvedčený a zodpovedám za to vlastnou hlavou, že v konečnom dôsledku nastane nebývalé zomknutie radov našej strany a zjednotenie ľudu okolo našej strany.

Varšava, 20. marca

→ *Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej marzec–listopad '56* (Dokumenty ústredných orgánov Poľskej zjednotenej robotníckej strany marec–november '56). Ed.: Marek Jabłonowski a kol. Varšava 2009.

Jan Józef Szczepański:

Všetci sú teraz ohromne nadchnutí z „Chruščovovej tajnej správy“ [...]. Prečo sa práve teraz, v tejto chvíli, Stalinove zločiny ukázali ako zločiny a prečo ich demaskuje práve Chruščov [...] Úprimnosť ako karta v mocenskej hre nemusí mať veľa spoločného s pravdou. A čo je v hre, keď riskujú také podryvávanie prestíže? Psychologické ťahy v takých rozmeroch sme ešte nevideli. V každom prípade po tomto nečakanom zvrate určite príde pokus o nejaký úplne nový kurz. Smerom k blahobytu? Smerom k zjednoteniu Nemecka? [...] A možno iba nejaké personálne kombinácie?

Krakov, 20. marca

→ Jan Józef Szczepański. *Dziennik 1945–1956*, t. 1 (Denník 1945–1956, zv. 1). Krakov 2009.

TASS / GETTY IMAGES

Varšava,
16. marca 1956.
Pohrebný sprievod Bolesława
Bieruta.

ZSSR, 50. roky.
Čítanie tlače
v kolchoze.

21. marca

Poľsko. Vedenie PZRS prijíma rozhodnutie preložiť Chruščovov referát do poľštiny a rozoslať ho stranickým organizáciám v celej krajine. V priebehu nasledujúcich týždňov text referátu čítajú na schôdzach. Vyvoláva obrovské vzrušenie, nezvykle vášnivé diskusie a početné otázky. Jeho obsah preniká aj medzi širšiu verejnosť.

Stefan Staszewski, prvý tajomník Varšavského výboru PZRS:
V priebehu niekoľkých dní po pléne nám poslali zo Sovietskeho zväzu úplný text Chruščovovho referátu [...]. Chruščovov prejav bol dostupný na čítanie v budove ÚV v jednej miestnosti hore. [...] O niekoľko dní sa ukázalo, že je potrebné ho preložiť, lebo veľa ľudí – členov ÚV – neovládalo ruský jazyk. Ochab s tým súhlasil.

Po istom váhaní sme sa s niekoľkými členmi exekutívy dohodli, že referát je dôležitým dokumentom, ktorý by mali poznať všetci. Oficiálnou cestou sme oznámili, že vytlačíme tritisíc očíslovaných exemplárov, neoficiálne sme tlačiarom prikázali, aby vytlačili 15 tisíc kusov s opakovaným číslovaním. Tlačiarci si text ešte navyše tlačili na vlastnú päsť a mlčanie okolo Chruščovovej správy bolo prelomené. Ešte horúce výtlačky som osobne odovzdal korešpondentovi Le Monde Filipovi Benovi, Grusonovi z Herald Tribune a Flore Lewis z New York Times. Boli to traja spriatelení zahraniční novinári, ktorí ho okamžite poslali na Západ prostredníctvom ďalekopisu.

Varšava

→ Teresa Torañska. Oni. Varšava 2004.

Koniec marca

Maďarsko. Po uverejnení Chruščovovho referátu sa v krajine objavujú kritické hlasy. Prvý tajomník MSP Mátyás Rákosi sa pokúša zmenu politického kurzu v ZSSR bagatelizovať. V Budapešti začína vyvíjať činnosť Petőfiho krúžok, ktorý organizuje cyklické diskusné stretnutia protistalinsky naladenej inteligencie.

György Litván, člen MSP, na schôdzi stranického aktívu v XIII. obvode:

Vystúpil som z radu, na začiatku som mal trochu trému, ale všetko okolo mňa zhaslo, nič som nevidel, tak som sa sústredil na

svoju úlohu. [...] Vtedy nastal čas na vopred pripravenú vetu [...]: „S plným vedomím svojej komunistickej zodpovednosti, vyhlasujem, že ani maďarský ľud, ani väčšina členov strany už viac nedôveruje súčasnému vedeniu strany a predovšetkým nedôveruje súdruhovi Mátyásovi Rákosimu a iba personálne zmeny – a sebakritika, ostrejšia než doposiaľ – môžu priniesť východisko z tejto situácie“.

To bola veta, ktorú som mu vmietol priamo do tváre, zo vzdialenosti dvoch krokov. V podstate to bol nekrvavý prevrat, politické podpichnutie. Aj ostatní to tak pocítili. Rozľahol sa rev niekoľko stoviek ľudí, ako keby niekto naraz otvoril tisíc fliaš sampanského. [...] Tretina sály začala tieskať, podľa mojich od-

Budapešť,
1956. Trh v XIII.
obvode.

Berlín, 24. marca 1956. Walter Ulbricht vystupuje na konferencii Jednotnej socialistickej strany Nemecka (SED).

hadov ďalšia tretina so mnou potichu sympatizovala, a zvyšná tretina hľadela na mňa s nenávisťou, najradšej by ma na mieste zadusila. Vrátil som sa na svoje miesto a vtedy jeden po druhom začali hovoriť moji odporcovia..

[...] Ako posledný prehovoril Rákosi. [...] Povedal: „Ja vás, súdruh, nepoznám, nikdy som vás nevidel, je možné, že ste ako človek slušný a máte dobré úmysly, ale to, čo hovoríte [...], je našepkávanie Ameriky, ktorá to opakuje ako papagáj. A také našepkávanie treba umlčať, izolovať, odmietnuť...“ A všetci vedeli, čo to v jeho terminológii znamená.

Akoby vtedy vzduch okolo mňa zamrzol, pocítil som, ako cudzí ľudia, ktorí sedeli okolo, odo mňa odťahovali. Tým skončil. Bol

som pripravený na najhoršie, ale nič sa nestalo. [...] Vrátil som sa domov, vyzeral som ich polovicu noci, ale neprišli.

Budapešť, 23. marca

➔ Rozhovor s Györgyom Litvánom. Autor: Pál Péter Tóth. 1956th Institute OHA, No. 700, 1983, 1984.

/ **24. marca**

NDR. Začína sa konferencia Jednotnej socialistickej strany Nemecka (SED). Niektoré delegáti požadujú vyrovnanie sa s chybami stalinského obdobia, ale väčšina účastníkov tieto hlasy odsúdila, na čele s generálnym tajomníkom strany Walterom Ulbrichtom.

Wolfgang Harich, východonemecký filozof a novinár:

Je nevyhnutné, aby boli vo vedení SED a vo vláde NDR uskutočnené určité personálne zmeny. Predovšetkým je potrebné zbaviť moci generálneho tajomníka ÚV SED Waltera Ulbrichta, ministerku spravodlivosti Hilde Benjamin a generálneho prokurátora NDR dr. [Ernsta] Melsheimera. Len tak môžu vedenie SED a vláda NDR získať dôveryhodnosť medzi svojimi občanmi.

Berlín, 27. marca

- *Der Prozeß gegen Walter Janka und andere* (Proces s Walterom Jankom a spol.). Ed.: Ingke Brodersen, Reinbek bei Hamburg 1990, citované podľa: Kornélia Papp, *In Zwängen verstrickt. Auswege kommunistischer Schriftsteller aus der Machtideologie in den 1950er und 1960er Jahren in Ungarn und in der DDR* (Spútani donútením. Rozhod komunistických spisovateľov s ideológiou moci v 50. a 60. rokoch v Maďarsku a v NDR), Herbolzheim 2014.

Zo správ Stasi:

V posledných dňoch sa znova objavili negatívne názory na súdruha Waltera Ulbrichta.

– *Polnohospodársky robotník zo State, [kraj] Schwerin: „Ten zjazd ukazuje, že sa blížíme ku koncu. Ulbricht onedlho vypustí dušu“.* [...]

– *V kraji Magdeburg sa vedúci reštaurácie z Glindenbergu, [okres] Wolmirstedt, takisto vyjadril negatívne. Čudoval sa, že súdruh Ulbricht hovorí na III. zjazde strany, keďže usudzoval, že Walter Ulbricht je vo väzení ako predstaviteľ „stalinského kurzu“. Povedal: „Chcel by som len vedieť, ako dlho ešte tá žobrota bude trvať“.*

Berlín, 30. marca

- *Die DDR im Blick der Stasi 1956. Die geheimen Berichte an die DDR Führung* (NDR očami Stasi 1956. Tajné správy určené vedeniu NDR). Ed.: Henrik Bispinck, Göttingen 2016.

30. marca

Československo. Skončilo sa plénum Ústredného výboru Komunistickej strany Československa, počas ktorého prebiehala diskusia, či Chruščovov referát otvára cestu k rehabilitácii Rudolfa Slánského, bývalého generálneho tajomníka strany, popraveného na základe falošných obvinení koncom roku 1952. Vedenie strany sa usiluje, aby sa záležitosť neotvárala a aby sa prípadný vplyv referátu na situáciu v Československu obmedzil.

Marie Švermová, uväznená komunistická politička:

Správy o XX. zjazde KSSZ sa ku mne dostali vo väzení na Pankráci. Kráčala som po cele a rozmýšľala: ved' to pre mňa znamená úplnú rehabilitáciu, všetky zásadné obvinenia proti mne boli vyvrátené. Ja som mala pravdu! Strážkyne boli úplne vylakané z toho, čo sa dozvedeli o XX. zjazde. V noci otvorili okienko na dverách mojej cely a pýtali sa ma, čo si o tom všetkom majú myslieť a čo sa teraz bude diať u nás. Boli vystrašené, evidentne vonku už panovala iná atmosféra.

Praha

- Marie Švermová. *Vzpomínky* (Spomienky). Praha 2008.

Plzeň, 1956.
V továrni
Škoda. Nápis
pod hviezdou:
„Bojujeme za
víťazstvo mieru
a socializmu!“.

Poľsko. V celej krajine vznikajú a rozvíjajú sa diskusné kluby inteligencie, nadväzujúce na Klub Krivého Kruhu [pomenovaný podľa varšavskej ulice Krzywe Koło, kde sa jeho členovia schádzali – pozn. prekl.], ktorý vo Varšave pôsobil od roku 1955. Členovia strany i nestraniční, zapojení do ich činnosti, hľadajú v debatách cestu, ako dosiahnuť politické, spoločenské, hospodárske i kultúrne zmeny. Zintenzívňujú sa kontakty – na úrovni jednotlivcov, skupín a kultúrnych inštitúcií v Poľsku a v emigrácii.

Zbigniew Kubas, spoluzakladateľ prvého poľského Klubu mladej inteligencie v Brzozowe pod Karpatami (na juhovýchode Poľska):

Stretávali sme sa bez akýchkoľvek organizačných foriem. [...] Začali sme diskusiu o zdravotníctve, sudcovia hovorili o práve, učiteľia o pedagogike a školstve... [...]

Táto naša iniciatíva inteligencie prebudila [...] spoločenského ducha v Brzozowe, úsilie dosiahnuť viac, ako sme dosiahli doteraz. [...] Tak sme v Brzozowe vybudovali plaváreň, takto sme postavili dve školy a do značnej miery tú nemocnicu. [...] V tomto kruhu sme sa naučili veriť, že dokážeme niečo urobiť a to nám zostalo...

Brzozów

- ➔ Zbigniew Kubas. *U nas, tak daleko, w Brzozowie. Rozmowa ze Stefanem Bratkowskim* (U nás, tak ďaleko, v Brzozowe. Rozhovor so Stefanom Bratkowským), In: *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość, rozsądek* (Október 1956. Prvá diera v systéme. Vzburá, mladosť, rozvaha). Ed.: Stefan Bratkowski. Varšava 1996.

Satirická kresba:
Klub mladej inteligencie.
Nápis dolu:
„A to sú zvyšky našej slávnej minulosti...“.

Jan Lechoń, básnik:

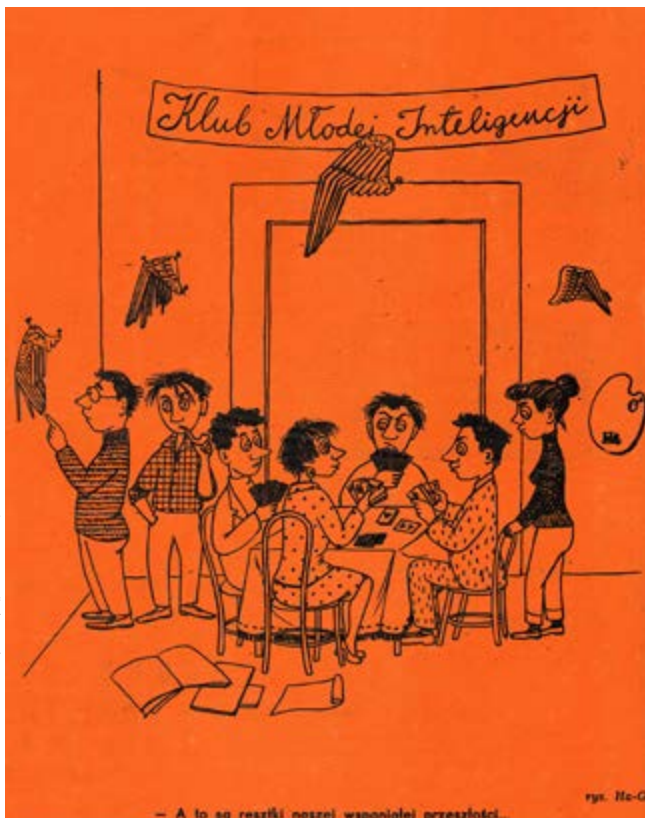
W Dóme sa kajajú, plávajú na Stalina [...]. Strach ich neopustil, len ako keby prišiel ešte väčší, strach z neznámeho, kto príde teraz, čo bude v skutočnosti chcieť, či to, čo sa teraz píše, nebude niekedy herézou a zločinom. Ten „odmák“ je ponurým tancom otrokov – svedectvom, že väčšina z nich sa už nikdy nevysslobodí z otroctva. Dokonca ma viac zaráža tá „vzbura“ než tá poslušnosť, ktorá sa nám zdala byť iba maskou. Strašné, čo sa deje v tých ľuďoch.

New York, 17. apríla

- ➔ Jan Lechoń. *Dziennik. 1 stycznia – 30 maja 1956* (Denník 1. januára – 30. mája 1956). Varšava 1993.

Apríl

Poľsko. Generál Kazimierz Witaszewski, šéf Hlavnej politickej správy Poľskej armády a prominentný člen skupiny „Natolin“, počas prejavu v Lodži ostro zaútočil na tlač a inteligenciu, ktoré sponchyňovali panujúce poriadky. Ako jeden z nástrojov, ktorý môže slúžiť na jeho obranu, spomenul olovenú tyč, ktorá sa tak stala jedným zo symbolov stranického „betónu“ (t.j. stúpcov tvrdej línie). Sekretariát ÚV PZRS sa verejne dištancoval od Witaszewského vyjadrení a odmietol postoje, ktoré stavajú proti sebe inteligenciu a robotníkov.

26. apríl

Československo. Na študentskom zhromaždení na Karlovej univerzite v Prahe boli kritizované povinné prednášky z marxizmu-leninizmu, ale aj rušenie západných rozhlasových staníc a mechanické preberanie sovietskych vzorov. V prijatej rezolúcii sa študenti dožadovali aj potrestania vinných zo zneužívania moci v bezpečnostnom aparáte a jeho podriadenie kontrole verejnosti. Následne rezolúciu rozoslali straníckym a štátnym orgánom.

Z rezolúcie Československého zväzu mládeže na Matematicko-fyzikálnej fakulte Karlovej univerzity:

Žiadame, aby tlač, rozhlas a film informovali verejnosť rýchlejšie, presnejšie a nezávislejšie ako doteraz. Materiály, týkajúce sa udalostí spojených s XX. zjazdom KSSZ sa k nám dostávali s oneskore-

ním v porovnaní so západnou tlačou a tlačou iných štátov ľudovo-demokratického tábora. Niektoré podstatné vyjadrenia hlavných predstaviteľov medzinárodného robotníckeho hnutia v nich boli zamlčané. Paradoxne neraz sa o veciach, súvisiacich so stranou, dozvedáme skôr z buržoázných zdrojov.

Praha, 26. apríla

→ *Majáles 1956. Nevydařená revolta československých studentů.* Ed.: John Matthews, Brno 2000.

27. apríla

Poľsko. Bola vyhlásená amnestia, ktorá sa popri ľahších trestných činoch kriminálneho charakteru týkala aj politických záležitostí. V ich prípade boli odpustené rozsudky do piatich rokov, vyššie tresty boli znížené a trest smrti sa zmenil na dobu 15 rokov. V priebehu nasledujúceho mesiaca väznicu opustilo viac než 30 tisíc ľudí, z toho 4,5 tisíc politických väzňov.

29. apríla

Poľsko. V časopise *Nowa Kultura* vychádza fejtón Krzysztofa Teodora Toeplitza *Zober si, čo ti patrí* [verš z Internacionály – pozn. prekl.]. Vyvolal ostré útoky proti autorovi.

Z článku *Zober si, čo ti patrí*:

Najnovšie politické udalosti po XX. zjazde sú označované rozličným spôsobom. Označujú ich ako prelom, revízia, „zemetrasenie“. Zdá sa však, že politický jazyk marxizmu má precíznejšie termíny na definovanie takýchto javov. V tomto jazyku predsa existuje slovo revolúcia.

To, čo sa v súčasnosti deje, je revolúciou. Je to revolúcia pracujúcich nás proti skostnatenému byrokratickému systému, ktorý obaluje socializmus čoraz hrubšou a čoraz tvrdšou škrupinou, s celou jeho politickou, morálnou i obyčajovou štruktúrou.

Varšava, 29. apríla

→ *Nowa Kultura*, č. 18, 29. apríla 1956.

Londýn,
22. apríla 1956.
Protisovietska
demonštrácia
emigrantov zo
stredovýchodnej
Európy – pochod
emigrantov
z Poľska. Nápis
na transparente:
„Nechceme Ru-
sov v Poľsku“.

po prostu

Varšava, 1. mája
1956. Redakcia prore-
formného týždenníka
Po Prostu na pochode
pri príležitosti
Sviatku práce.

7. mája

Poľsko. Začína sa celoštátna prehliadka študentských divadiel vo Wroclawi. Ocenenie získava varšavská scéna STS a gdanská Bim-Bom. Podobné divadlá, ktorých v tom čase pôsobil v Poľsku niekoľko desiatok, sú ďalšou platformou, prostredníctvom ktorej bola prejavovaná kritika panujúcej reality a požiadavky na jej zmenu.

Andrzej Drawicz, spoluzakladateľ STS, literárny kritik:
Vtedy sme boli mladí marxisti. [...] Obávali sme sa, že odmäk prináša so sebou nebezpečie rozpustenia našich ideálov, ich ponorenie do takého meštiackeho blata. [...] Všimli sme si postoje profesionálnych oportunistov, ktorí sa chytili odmäku preto, aby prostredníctvom neho spravili kariéru. Práve takíto ľudia sa odvtedy stali našimi obľúbenými negatívnymi hrdinami. Druhou vecou [...] bola obava, či moc niekedy nepovažuje odmäk za hračku, ktorou môžu občanom zalepiť oči len preto, aby mohli lepšie a silnejšie upevniť svoje pozície, otrásené v roku 1956.

Varšava

➔ Andrzej Drawicz. *Wczasy pod lufą* (Dovolenka pod hlavňou). Varšava 1997.

Československo,
 1. mája 1956.
 Prvomájové
 oslavy.

1. mája

Československo. Počas prvomájového sprievodu sa skupina študentov zastavila pred tribúnou so straníckymi funkcionármi a skandovala heslá, požadujúce otvorenú diskusiu. Medzi študentmi pretrvávalo v nasledujúcich dňoch napätie, prejavujúce sa v ďalších rezolúciách.

Anton Blaha, právnik, účastník slovenských protestov:

V okruhu študentov, v ktorom som sa pohyboval, nikto nás neorganizoval, nikto nás nenútil a nenavádzal na štrajky, či revoltu. Tak sme to cítili, tak sme tomu verili, že je to v súlade [...] naším presvedčením a životmi. [...] To až neskôr nás začali podozrievať skostnatení politici z toho, ako údajne lietali spojky z Prahy do Bratislavy, aké prepojenia sme mali s reakciou, ako došlo k snahám zvrhnúť socialistický spoločenský poriadok.

Bratislava

➔ Anton Blaha. *Maskám je všetko dovolené.* In: *Pyžamová revolúcia*. Ed.: Anton Blaha a kol. Bratislava 2007.

Wroclaw, 7.–10.
 mája 1956.
 Vystúpenie
 gdanského
 študentského
 divadla Bim-
 Bom v skeči
 Cirkus (paródie
 sovietskych
 filmov).

9. mája

Poľsko. Začínajú sa rokovania predstaviteľov vedenia PZRS s Władysławom Gomułkom ohľadne podmienok jeho prípadného návratu do politického života. Bývalého tajomníka navštevujú členovia oboch frakcií v strane a usilujú sa ho získať na svoju stranu. Počítajú s jeho pozitívnym vnímaním v spoločnosti ako obeť stalinizmu.

Jerzy Putrament, spisovateľ, podpredseda Zväzu poľských spisovateľov, kandidát ÚV PZRS:

Už bola jar, konala sa nejaká ďalšia schôdza u spisovateľov. Na chodbe, na okennom parapete sedel [Wiktor] Woroszyłski. A nečakane povedal, ako keby to bola samozrejmosť: „Viete, súdruh, v krajine čoraz viac ľudí čaká na Gomułkov návrat. [...] Bol som, priznajme si to, nepríjemne prekvapený. Gomułku som vtedy poznal veľmi málo [...]. Názory vtedajšieho vedenia na Gomułku som prijímal bez výhrad

a pochybností. Preto som teraz tento variant vnímal ako istú formu osobného ohrozenia. [...] Narastalo to, miestami zalievalo ústa.

Varšava

➔ Jerzy Putrament. *Pół wieku. Poślizg, Pisma*, (Polstoročie. Pošmykunutie, Listy) zv. 12. Varšava 1987.

12. mája

Československo. Počas osláv *Majálesu* – tradičného študentského sviatku, ktorý bol počas stalinizmu zlikvidovaný – sa v Bratislave objavili humorne vyznievajúce transparenty, obsahujúce kritiku podmienok ubytovania študentov, prílišný tlak na vyučovanie marxizmu alebo dĺžku vojenskej služby. Viacerí študenti niesli aj truhlu s nápisom „Akademická sloboda“.

Poľsko. Začínajú sa študentské juvenálie v Krakove, počas ktorých sa objavujú heslá, namierené proti vládnucemu systému, domáhajúce sa pravdy a zmeny platnej ústavy.

Stefan Bratkowski, člen oblastnej rady Zväzu poľských študentov:

Juvenálie sa zmenili na prvú príležitosť na veľké pouličné demonštrácie po vojne. Tretí ročník fakulty pozemného staviteľstva [...] mal mať vojenskú prípravu v Bronowiciach. Celý ročník z nich utiekol a odišli do mesta. Najprv k ďalším internátom. Začali pri internáte Akadémie krásnych umení na ulici Lea, s najkrajšími dievčatami v Krakove. Skandovali pritom: „Pod’te s nami, pod’te s nami!“ Všetci hromadne vybehli. Doslova v priebehu poldruha hodiny išiel ulicami Krakova dav tisícov mladých ľudí, smiali sa a spievali, opakovali svoje „pod’te s nami“.

[...] Chlapci z fakulty pozemného staviteľstva viedli pochod k budove, v ktorej sa nachádzali redakcie krakovských novín a viac než desiatich hrdiel tam kričalo: „Prav-du a chlieb, prav-du a chlieb!“ [...] Tak sme dostali do ulíc mládež v Krakove [...] a to, že sa nám nič nestalo, potom do istej miery posmelilo poznanských robotníkov.

Krakov, 12. mája

➔ Stefan Bratkowski. *Pod znakiem pomidora* (V znamení rajčiny). In: *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość, rozsządek*, (Október 1956. Prvá diera v systéme. Vzbura, mladosť, rozvaha). Ed.: Stefan Bratkowski. Varšava 1996.

Praha, máj 1956. Študenti počas tradičného študentského sviatku *Majálesu*. Na transparente: „Pre vyšších úradníkov, najmä Ministerstva školstva, najnovší liek DEKULTIT, ktoré určite odstráni želania študentov“.

Praha, máj
1956. Študenti
počas Majálesu.
Na poličke s
knihami nápis:
„Na indexe“.

14. júna

Poľsko. Do vlasti sa vrátil bývalý premiér exilovej vlády Stanisław Cat-Mackiewicz. Jeho rozhodnutie bolo vnímané ako symbolická podpora politiky garnitúry Edwarda Ochaba.

Stanisław Cat-Mackiewicz pre rozhlasovú stanicu Kraj (Vlast): *Som neobyčajne vzrušený, že stojím na poľskej pôde. Vždy som reprezentoval opačné politické smerovanie ako to, ktoré reprezentuje vláda súčasného Poľska. To, že som tak tak priateľsky vítaný, pre mňa znamená, že Poľsko sa nedelí na víťazov a porazených, ale sú iba Poliaci.*

Varšava, 14. júna

→ Zielony Sztandar, č. 49, 20. júna 1956, citované podľa: Piotr Bojarski. 1956. *Przebudzeni* (1956. Prebudeni). Varšava 2016.

15. júna

Československo. Koniec Celoštátnej konferencie Komunistickej strany Československa. Prvý tajomník Antonín Novotný tvrdil, že línia strany si nevyžaduje revíziu. Rezolúcie a kritika systému, ktorá bola súčasť študentských aktivít, boli odsúdené, úrady sa však nerozhodli pristúpiť k represiam.

Antonín Novotný v prejave na Celoštátnej konferencii KSČ: *Pracujúci ľud má právo očakávať, že sa mladí ľudia, ktorí dostali možnosť získať vysokoškolské vzdelanie, od neho neodvrátia a že svojou prácou budú všetkými silami podporovať budovanie socialistickej spoločnosti. [...] Najnovšie reakčné elementy podnikli pokus zákerne využiť kritiku, ktorú strana uvedomele uplatňuje vo všetkých oblastiach nášho života, s cieľom preniknúť do radov študentov. [...] Treba otvorene povedať, že náš ľud nepripustí nijaké zneužitie, týkajúce sa našich vysokých škôl.*

Praha, 15. júna

→ Referát prvého tajomníka ÚV KSČ súdruha Antonína Novotného. Nová mysl, č. 6, 1956.

Polovica júna

Poľsko. Protesty a prestoje v práci v Stalinových strojárskych závodoch (ZISPO), predtým a neskôr v Závodoch Hipolita Cegielského.

Boli vyvolané zlou bytovou situáciou, ale predovšetkým sprísňovaním pracovných noriem a znižovaním miezd.

Stefan Jędrzychowski, podpredseda vlády:

Celkové oživenie diskusie, určité oslabenie nátlaku a liberalizácia spôsobili, že vyplávalo na povrch sklamanie z výsledkov šesťročného plánu, najmä v oblasti [výšky] životnej úrovne. Vrátili sa požiadavky, týkajúce sa nevyplatených platieb [...]. Nespokojnosť ohľadne neoprávnene nevyplatených miezd, dosahovali niekoľko stoviek miliónov zlotých. Mzdové požiadavky sa rozširovali po celom Poľsku [...].

Poznaň

→ Stefan Jędrzychowski – Wspomnienia o Październiku 1956 (Stefan Jędrzychowski – Spomienky na Október 1956). In: Marcin Żukowski, *Okres Października '56 w relacji Stefana Jędrzychowskiego złożonej w roku 1983* (Obdobie Októbra '56 podľa výpovede Stefana Jędrzychowského z roku 1983). Radzyński Rocznik Humanistyczny, č. 11, 2013.

Varšava,
14. júna 1956.
Bývalý premiér
exilovej vlády
Stanisław Cat-
Mackiewicz na
letisku.

Poznań, 50. roky. Tabuľa cti úderníkov práce v ZISPO (Stalinove závody Poznaň, predtým a neskôr Závody Hipolita Cegielského). Nápis na tabuli hlása: „Mládež do prvých línií boja za splnenie šesťročného plánu v predstihu“.

27. júna

Poľsko. Počas stretnutia s robotníkmi ZISPO minister strojárstva Roman Fidelski odvoláva dohody, vypracované počas ich stretnutia, ktoré sa konalo predchádzajúci deň. Vyvoláva to rozsiahle pobúrenie.

Stanisław Matyja, člen delegácie ZISPO, neformálny vodca protestujúcich:

Spomedzi zhromaždených vystúpil starý robotník [...]. Povedal ministrom: „Počúvajte, najprv skončíte základnú školu a potom

choďte na kreslo ministra“. Nastala neopísateľná vrava. Zďaleka mi ukazovali povraz, jednoducho chceli ministra obesť.

Poznaň, 27. júna

➔ Stanisław Matyja. *Działaliśmy jawnie i głośno* (Pôsobili sme otvorene a nahlas). In: *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość, rozsądek* (Október 1956. Prvá diera v systéme. Vzbura, mladosť, rozvaha). Ed.: Stefan Bratkowski. Varšava 1996.

Maďarsko. Na stretnutí v Petőfiho klube, venovanom slobode tlače, sa z publika ozývali výkriky na podporu Imreho Nagya, ktorý bol v rokoch 1953–1955 predsedom vlády a pokúšal sa realizovať

liberálnejší kurz. Bol odstavený stúpcami stalinského *statusu quo*. Rákosi po stretnutí rozhodol o zastavení činnosti klubov a o represiách proti tlačí.

Tibor Déry, spisovateľ:

Pozrime sa na dnešnú situáciu. Súdruhovia, ktorí sa zúčastňujú diskusie alebo ju sledujú, si nevšímajú istú osobitnú okolnosť. Nevídia, že môžu diskutovať iba preto, lebo majú na to – že sa tak vyjadrím – povolenie zhora. [...]

1500–2000 v zásade tých istých ľudí, ktorí chodia z diskusie na diskusiu. Postupne každá zamestnanecká skupina na nejakej schôdzi vylieva svoj žiaľ, potom sa upokojia, lebo získali slobodu slova, slobodu kritiky a s nimi aj nádej. Vyhadzujeme zo seba slová, tešíme sa z nich ako dieťa z trúbky, ktorú dostalo na jarmoku a neuvedomujeme si, že naše slová sú iba slová, nádeje zostávajú prázdne, a naše okolie sa v podstate nemení. [...]

Získali sme slobodu vyjadrovať sa v umelo vypreparovanom priestore a upokojení, ba dokonca spokojní počúvame vlastný hlas, zatiaľ čo všetko okolo nás v zostáva v zásade po starom.

Budapešť, 27. júna

- Pető Iván. *A Petőfi Kör Sajtótvitájának Jegyzőkönyve* (Protokol z diskusie Petőfiho krúžku na tému tlače). Beszélő online. <http://beszelo.c3.hu/cikkeek/a-petofi-kor-sajtotvitajanak-jegyzokonyve> [prístup: 03.07.2017].

28. júna

Poľsko. Prepukol štrajk v ZISPO, ktorý sa rýchlo mení na mnohotisícovú demonštráciu pred budovou Vojvodského výboru PZRS. Okrem ekonomických požiadaviek sa objavujú aj politické. Demonštranti sa dožadujú slobody. Ničia rušičky západných rozhlasových staníc a útočia na väznicu. Z budovy Úradu bezpečnosti [poľská obdoba Štátnej bezpečnosti – pozn. prekl.] sa ozývajú výstrely. Začínajú sa zrážky medzi ozbrojenými civilistami a príslušníkmi Bezpečnosti. V popoludňajších hodinách do Poznane vstupuje armáda.

Stanisław Matyja:

Skupina ľudí vnikla do Vojvodského výboru [...], o chvíľu sa otvorili okná a kričali: „Pozrite sa, ako tu oni žijú!“ Ukazovali príbory, obrusy, potraviny, šunku, vodku a iné lahôdky. Ľudí to pobúrilo, lebo bojovali za chlieb, za spravodlivé normy, za ľudský prístup, pričom moc, označujúca sa za ľudovú, si dopriala všetko. [...]

Potom udalosti nabrali rýchly spád. Prišlo auto s megafónom, zdá sa mi, že z pošty na Kościuszkovej ulici, zaparkovalo a ľudia začali hovoriť, protestovať. Po chvíli som počul ten istý hlas ako

Budapešť,
27. júna 1956.
Vystúpenie
spisovateľa
Tibora Tardosa
v Petőfiho klube.

ERICH LESSING / MAGNUM PHOTOS / PHOTO POWER

ŻADAMY CHLEBA

Poznań,
28. júna 1956.
Protestujúci
robotníci s trans-
parentom „Žia-
dame chlieb”.

predtým – [Wincentyho] Kraška [tajomníka Vojvodského výboru zodpovedného za propagandu]. Rečnil azda minútu a dali ho z auta dolu. Dostal niekoľko úderov.

Poznaň, 28. júna

→ *Poznański Czerwiec 1956* (Poznanský jún 1956). Eds.: Jarosław Maciejewski a Zofia Trojanowicz, Poznaň 1981.

Helena Przybyłek-Porębna, vodička električky:

V okne na prvom alebo druhom poschodí nad hlavnou bránou [budovy Bezpečnosti] stála žena. V istej chvíli sme počuli strely. Nevideli sme, odkiaľ strieľajú. O chvíľu však začali medzi demonštrantmi padať ranení. Ľudia sa začali rozbiehať a zastavovali sa

určitej vzdialenosti. Vytvárali veľké polkruhy. My so zástavami sme však stáli pevne. Zrazu vidím, že spomínaná žena mieri na nás z automatickej pištole a takmer okamžite sa ozývajú výstrely. Pociťala som páľavu v nohách a padla som. O chvíľu som si uvedomila, že trafili práve mňa.

Poznaň, 28. júna

→ *Poznański Czerwiec 1956. Relacje uczestników* (Poznanský jún 1956. Výpovede účastníkov). Ed.: Aleksander Ziemkowski, Poznaň 2008.

Anna Kowalska, spisovateľka:

Keď robotníci posielajú svoje ženy a deti do štrajkového pochodu na smrť, je to už prejav úplného zúfalstva. Samozrejme, v správach sa píše o kontrarevolúcii, vari však vládla a strana za celé tie roky neboli kontrarevolúciou? Či tí, ktorí pripustili, aby sa robotnícke platy znížili o tristo-štyristo zlotých, ako to priznáva aj „Express“, tí ktoré tak flegmaticky a bez pocitu zodpovednosti byrokratizovali, v pokoji ducha, že robotník znesie všetko, že nie je potrebné cítiť sa ako gazda, či chudoba nehynie, či takíto ľudia nie sú kontrarevolúciou, zločincami? Plačú, že padli traja príslušníci bezpečnosti, ale že ľud hynul a hynie, o tom sa mlčí. Až teraz sa začínajú klamstvá, komédie, odporné náreky. Vojsko strieľa do ľudu, do žien a robotníckych detí. Nie, tým sa to neskončí!

Varšava, 28. júna

→ Anna Kowalska. *Dzienniki 1927–1969* (Denníky 1927–1969). Varšava 2008.

Z Prejavu premiéra Józefa Cyrankiewicza k obyvateľom Poznane:

Za krv preliatu v Poznani nesus zodpovednosť imperialistické centrály a reakčné podzemie, ktoré sú bezprostrednými páchatelmi. [...] Nech si bude každý provokatér alebo šíalenec, ktorý sa odváži pozdvihnúť ruku proti ľudovej moci, istý, že moc mu tú ruku odsekne v záujme robotníckej triedy, v záujme pracujúcich roľníkov a inteligencie, v záujme boja o zvyšovanie životnej úrovne, v záujme demokratizácie nášho života, v záujme našej Vlasti.

Varšava, 29. júna

→ Trybuna Ludu, č. 181, 30. júna 1956.

Poznaň,
28. júna 1956.
Protestujúce
ženy.

30. júna

Poľsko. Počet uväznených v dôsledku poznańských udalostí došiel približne 750. mnohých z nich počas výsluchov bili.

Jan Nowak-Jeziorański, riaditeľ Hlasu slobodného Poľska Rádia Slobodná Európa:

Dôležitou témou, ktorá sa objavila po poznańských udalostiach, boli približujúce sa procesy. Keďže úrady avizovali, že „vinníci budú potrestaní čo najprísnejšie“, [Wojciech] Trojanowski [v relácii Reflektorom po krajine] nastolil celý rad otázok. Budú uväznení súdení podľa starých stalinských vzorov, budú pojednávania verejné, budú mať obhajcovia plnú slobodu slova? Budú do súdnych siení pripustení západní novinári? Proces sa mal stať skúškou, či koniec zneužívania moci a zločinov „minulých čias“ sa potvrdí v praxi Ochabovej garnitúry.

Mníchov, 30. júna

→ Jan Nowak-Jeziorański. *Wojna w eterze. Wspomnienia 1948–1956*, t. 1 (Wojna w étere. Spomienky 1948–1956, zv. 1). Krakov 1991.

Poznań,
28. júna 1956.
Protestujúci
pred budovou
Úradu bezpeč-
nosti.

Jan Józef Szczepański:

Charakteristické sú oficiálne vyjadrenia. V prvej chvíli sa hovorilo o „tragickom omyle“, ktorý využili „provokatéri.“ Teraz už len „provokatéri“, „fašistickí militanti“ a „asociáli.“ Moskva rovno hovorí, že za americké doláre. Tlač dostala potichu príkaz zastaviť kritické články. Budeme mať novú selanku pod železným prikrovom.

Kasinka

→ Jan Józef Szczepański. *Dziennik 1945–1956*, t. 1 (Denník 1945–1956, zv. 1). Krakov 2009.

Poznań,
28. júna 1956.
Tanky rozháňajúce
demonštrantov
pred
budovou Úradu
bezpečnosti.

Preč z dyktatury

387

Poznaň,
28.-29. júna
1956. Nápís na
elektrické: „Preč
s dyktatúrou“.

REVA JAROSLAWA / OŚRODEK KARTA

Začiatok júla

Poľsko. V celej krajine sa objavovali prejavy podpory a solidarity s Poznaňou. Boli formulované v listoch adresovaných redakciám novín, rozhlasu, stranickým orgánom, ako aj v letáčkoch a nápisoch na stenách. V mnohých podnikoch boli organizované štrajky a ich požiadavky sa podobali tým, aké odzneli v Poznani.

Z listu „Robotníka z Kielc“:

Po tom, ako som si 5. júla v ranných správach vypočul správu, že boli odmietnuté dary od Amerického Červeného kríža, som bol prekvapený a pobúrený.

Tí, ktorí túto pomoc neprijali, hovorili vo svojom vlastnom mene, nie v mene ľudu. Ich platy sa nepohybujú na úrovni 500–800 zlotých ako u priemerného proletára, nebývajú v dierach a norách, ako státisíce utláčaných robotníkov, o ktorých sa hovorí: „Vám patrí moc.“ Netrápia sa, čo uvariť na večeru, ale zabávajú sa, navzájom sa hostia zahraničnými vínami a rôznymi lahôdkami [...].

Keby ste sa spýtali robotníkov zo ZISPO, Pumeksu alebo iných podnikov, kto im vtláčil zbrane do rúk, vari by to neboli podmienky, vytvorené „ľudovou mocou“? Onedlho sa ocitnú pred súdom robotníci, ktorí sa dožadovali svojich ľudských práv, ale to je nespravodlivé. Tam, na lavici obžalovaných majú sedieť tí, ktorí dopustili, aby sa to stalo, ktorí uťahovali slučky na krkoch tisícok poznanských robotníkov. Neurobili to zahraniční „nepriatelia“, ale prázdne žalúdky tých, ktorí boli a sú okrádani viac než dvanásť rokov.

Kielce, 9. júla

➔ *Księga listów PRL-u*, t. 2 (Kniha listov PĽR, zv. 2). Ed.: Grzegorz Sołtysiak. Varšava 2005.

Jerzy Stempowski v liste Jerzemu Giedroycovi:

Pokiaľ varšavské časopisy budú písať o provokácii, bude to iba dôkazom toho, že nie sú slobodnejšie ako v minulosti a musia opakovať pátričky po Pravde. Nič iného z toho nevyplýva. [...]

Konečne je jasné, že po niekoľkých mesiacoch hlučného vykláňania sa a eufórie prídu teraz, najmä po poznanských udalostiach, popolcové dni s nutnosťou замалывания грехов [rus. prosenia o odpustenie hriechov] pred Kremľom.

Bern, 17. júla

➔ Jerzy Giedroyc, Jerzy Stempowski. *Listy 1946–1969*, zv. 1, Varšava 1998.

Varšava,
50. roky. Deti
na pozadí ruín
domov na Grzy-
bowskej ulici.

6. júla

Poľsko. V denníku Trybuna Ludu vychádza článok Krzysztofa Wolického *Prvé závery*, ktorý ešte v ten istý deň odsúdi Politické byro. Šéfredaktor denníka Jerzy Morawski bol odvolaný z funkcie. Morawski bol zároveň tajomníkom ÚV, ktorého zaradovali do reformátorskej frakcie.

Z článku *Prvé závery*:

Poznanský štvrtok mal dva prúdy: prúd robotníckej nespokojnosti a rozhorčenia ako aj prúd nepriateľského vystúpenia proti ľudovej moci. [...] Štrajkové vystúpenie robotníkov v Poznani – a tú podstatnú, bolestivú pravdu nemožno maskovať ani prikrášľovať – bolo v nemalej miere vyvolané byrokratickými prechmatmi proletárskeho štátu, nášho štátu, našej moci.

Varšava, 6. júla

→ Trybuna Ludu, č. 187, 6. júla 1956.

7. júla

Poľsko. Na porade prvých tajomníkov vojvodských výborov PZRS bola prezentovaná správa komisie, vedenej tajomníkom ÚV PZRS Edwardom Gierkom, na preskúmanie okolností poznanských udalostí. Podľa jej interpretácií išlo o plánovanú diverziu, riadenú skupinami nepriateľsky naladenými voči ľudovej moci, ktoré sa priživovali na nespokojnosti robotníkov. Počas diskusie viacerí funkcionári, vrátane Edwarda Ochaba, atakovali tlač za podrývanie autority moci.

Edward Ochab počas rokovania Ústredného výboru PZRS o výsledkoch činnosti tzv. Gierkovej komisie:

Zdá sa mi, že do značnej miery sme stratili v našej práci proporcie, správne hodnotenie proporcií toho, čo sme dosiahli a tých ťažkostí, ktoré máme v súčasnosti [...]. Na základe tejto skutočnosti musíme bojovať o ďalší rozvoj nášho priemyslu a udržanie našej moci. Všetkými prostriedkami, ktoré budeme mať k dispozícii. Pripustili sme nadmerný liberalizmus voči rozličným klebetníkom a lajdákovi, ktorí podrývali autoritu našej moci, nedokázali sme

WOJCIECH KONDRACKI / PAP

Poznaň. Portrét Bolesława Bieruta v budove Úradu bezpečnosti poškodený strelami počas poznanských udalostí.

rozlíšiť hranicu medzi oprávnenou kritikou, ktorú je potrebné rozvíjať a medzi ohováraním vlády a zriadenia.

Varšava, 6. júla

→ AAN, KC PZPR, 237/V-237, k. 1-95, kopia, mps. Citované podľa: *Poznanski Czerwiec 1956. Wybór dokumentów*, t. 1 (Poznanský jún 1956. Výber dokumentov, zv. 1). Ed.: Stanisław Jankowiak, Rafał Kościański, Edmund Makowski, Rafał Reczek. Poznaň 2012.

18. júla

Maďarsko. V krajine i vo vnútri strany narastá napätie. Pod vplyvom Moskvy odstupuje Mátyás Rákosi. Jeho nástupcom sa stáva Ernő Gerő, ktorý je v rovnakej miere zodpovedný za zločiny obdobia stalinizmu a rovnako nepriateľsky naladený voči akýmkoľvek zmenám. Tlač, vrátane straníckej, začína čoraz viac vystupovať proti *statusu quo*.

Poľsko. Začína sa VII. plenárne zasadnutie ÚV PZRS. Počas búrlivej diskusie vychádza najavo rozdelenie strany na dve frakcie. Členovia skupiny Natolin žiadajú predovšetkým personálne zmeny a pripomínajú členom tzv. puławskej skupiny, že patrili medzi najaktívnejších tvorcov stalinizmu. Tí zas uprednostňujú skôr revíziu mechanizmov, na základe ktorých funguje systém a svojim odporcom vyčítajú, nezriedka oprávnené, odvolávanie sa na antisemitské resentimenty v strane a v spoločnosti. Počas plenárneho zasadnutia generálny prokurátor Marian Rybicki priznáva, že neexistujú dôkazy o vplyve imperialistických agentov na poznanské udalosti. Na oslavách sviatku 22. júla, ktoré prebiehajú počas plenárneho zasadnutia, sa zúčastňuje aj sovietsky premiér Nikolaj Bulganin.

Jarosław Abramow-Newerly, spisovateľ:

Revolučná vlna sa dvíhala čoraz viac. Hore pochopili, že odtínanie rúk nie je najlepším liekom na choroby spoločnosti a na VII. plenárnom zasadnutí ÚV PZRS Edward Ochab zmierňoval slová premiéra a sľuboval zvýšenie životnej úrovne a uskutočnenie reforiem.

Varšava, 18. júla

→ Jarosław Abramow-Newerly. *Lwy STS-u* (Levy STS). Varšava 2005.

Nikolaj Bulganin:

Bolo by chybou, keby sme nevideli, že v súvislosti s bojom proti kultu osobnosti ožili nielen nepriateľské a oportunistické elementy, ale z kútov vyliezli aj nepevní a kolísaví ľudia v našich vlastných radoch. Boli uvedení do omylu nepriateľskou propagandou, títo ľudia niekedy nesprávne interpretujú jednotlivé tézy, týkajúce sa kultu osobnosti, čo sa prejavilo na stránkach niektorých tlačových orgánov socialistickej štátov, vrátane Poľska.

Varšava, 22. júla

→ Zbysław Rykowski, Wiesław Władysław. *Polska próba. Październik '56* (Poľský pokus. Október '56). Krakov 1989.

2. augusta

Poľsko. Władysław Gomułka, Marian Spychalski a Zenon Kliszko, ktorí boli väznení počas boja s tzv. vnútorným nepriateľom, boli opäť prijatí do PZRS. V celej krajine rastú požiadavky na návrat Gomułku, ako obeť staliniského systému, k moci.

GWIDON MIKLASZEWSKI / „SZPIŁKI” 1956, NR 37

Stefan Staszewski:

Gomułka nebol novou postavou, ale spoločnosť ho hľadala. Strana ho začala hľadať oveľa neskôr. Spoločnosť si uvedomovala, že sa komunistickej moci nezbaví, hľadala teda nejakého komunistu, ktorý by mal, ako sa jej zdalo, ľudskejšiu tvár.

[...] Vytvorila sa veľmi čudná situácia. Nie Gomułka sa tlačil k moci, ale spoločnosť ho k nej tlačila.

Varšava

→ Teresa Torarńska. *Oni*. Varšava 2004.

Kresba z cyklu „Obrázky z terénu” na obálke satirického časopisu Szpilki. Text pod obrázkom: „Súдруh predsedu, aký je plán na dnešný deň?” „Najprv preniesieme do praxe uznesenia VII. pléna a potom prenieseme môj nábytok do nového bytu”.

12. augusta

Poľsko. Končí sa I. džezový festival v Sopote, ktorý sa stal symbolickým potvrdením toho, že tento druh hudby, ktorý bol v období stalinizmu prekliaty, sa aj napriek odporu prebija do verejnej sféry. Prejavom slobody sa stalo hoci aj slobodné oblečenie jeho účastníkov, vychádzajúce zo západných vzorov.

Z článku „Krystyny“ Skôr ponurá záležitosť:

To, že namiesto transparentu štyria dobre stavaní výraskovia niesli štyri veľavravné písmená, že podnapité vyzlečené dievčatá prevádzali niečo podobné tancu, že mladíci učesaní na blbečkov trhano poskakovali do taktu samby, to sú detaily. Zamyslenie si zasluhuje samotný jav ako taký. Obťiahnuté bunkre [džínsové nohavice], vykasané košeľe, kreténske účesy u chlapcov, svetre s výstrihom à la Sophia Loren, rozstrapatené pramene vlasov a blažeovaný výraz na prihlúplych tvárach... Ak má byť odmäk takýto, to azda už bude lepší tridsaťšupňový mráz.

Sopot, 14. augusta

→ Dziennik Bałtycki, č. 193, 14. augusta 1956.

26. augusta

Poľsko. V Čenstochovej, za prítomnosti niekoľko stotisíc pútnikov, boli zložené Jasnohorské sľuby poľského národa – modlitba, ktorú napísal kardinál Stefan Wyszyński, držaný v izolácii od jeseň 1953.

Tadeusz Mazowiecki, publicista, katolícky aktivista:

Približne pol milióna ľudí. Očakávali, že sa možno objaví Prímas – kardinál Wyszyński, že možno bude prepustený. Stál tam prázdny biskupský stolec, na ňom kytica bielo-červených kvetov. Bolo známe, že text sľubov zostavil uväznený Prímas, čítal ich biskup [Michał] Klepacz. Bola to dovtedy nevídaná udalosť, dávajúca celkovú nádej, že možno nastanú zmeny. Tým skôr, že v týchto sľuboch bol obsiahnutý morálny program, koncipovaný dlhodobo a vzťahujúci

ERICH LESSING / MAGNUM PHOTOS / PHOTO POWER

sa na celý národ. Táto udalosť zároveň nasvedčovala, že sa oživuje pružnosť Cirkvi, ktorá dokázala zhromaždiť takéto masy.

Jasna Góra, 26. augusta

→ Tadeusz Mazowiecki, Zygmunt Skórzyński. *Historia nie tylko złudzeń: Październik 56* (Dejiny nielen ilúzií. Október 56). In: *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość, rozsządek* (Október 1956. Prvá diera v systéme. Vzburá, mladost', rozvahá). Ed.: Stefan Bratkowski, Varšava 1996.

Sopot, 12. augusta 1956. Volba Miss Sopot na konci džezového festivalu.

Čenstochová,
26. augusta 1956.
Procesia s obra-
zom Matky Božej
Čenstochovskej
počas slávnosti
skladania Jasno-
horských sľubov.

1. septembra

Maďarsko. Novinár Géza Losonczy, späť s reformným krídlom, uverejňuje v novinách „Művelt Nép“ článok, v ktorom sa dožaduje faktickej revízie celej politiky Maďarskej strany pracujúcich. V nasledujúcich týždňoch nadobúda kampaň v prospech reforiem v tlači tempo a intenzitu. Začínajú sa aktivizovať aj študenti, požadujúci nielen návrat Imreho Nagya, ale aj slobodné voľby alebo stiahnutie sovietskych vojsk.

September

Poľsko. V Továrni na výrobu osobných áut (FSO) vo varšavskej štvrti Żerań vznikla prvá robotnícka rada. Hnutie rád, ktoré v tom čase získavalo čoraz väčšiu popularitu, malo na jednej strane zabezpečiť osadenstvu podnikov samosprávu, na druhej strane pozitívne ovplyvňovať ekonomické výsledky. Predseda Podnikového výboru PZRS a líder robotníkov na Żerani Lechosław Goździk nadviazal kontakty s reformne orientovanými študentmi a inteligenciou.

Lechosław Goździk:

Je zaujímavé, že v prvých voľbách, ktoré prebehli vo FSO, nemalo žiadny význam, či je niekto členom strany alebo nestraničkom. Ľudia boli volení skôr na základe rešpektu voči nim, na základe ich pripravenosti, podľa toho, čo dokázali v prospech podniku urobiť. A výsledok volieb bol taký, aký bol pomer členov strany a nestraničkov medzi pracovníkmi. [...]

Mali sme dôvod na nádej, že budeme skutočnými hospodármi. [...] Nikto vtedy ani nepomyslel na budovanie kapitalizmu. Vtedy mohol niečo také vymyslieť iba samovrah a ani kapitálu nebolo.

Varšava

- Lechosław Goździk. *Byliśmy u siebie w domu* (Boli sme u seba doma). In: *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość, rozsządek* (Október 1956. Prvá diera v systéme. Vzbura, mladosť, rozvaha). Ed.: Stefan Bratkowski. Varšava 1996.

15. septembra

Čína. Začiatok zjazdu Komunistickej strany Číny v Pekingu, na ktorom sa zúčastňuje Edward Ochab. Hľadá na ňom podporu

pre zámer PZRS dosiahnuť rozšírenie hraníc vlastnej samostatnosti vo vzťahu ku KSSZ.

Edward Ochab:

Hovoril som s celou štvoricou: s Maom [Ce-tungom, angl. Mao Zedong], Čou En-lajom [angl. Zhou Enlaiom], Ču Temom [Zhu De] i Liuom Šao-tsim [Liu Shaoqi]. Podstata mojich vyjadrení spočívala v tom, že si chceme v Poľsku riešiť naše veci sami. Okrem iného som uviedol, že chceme do vedenia strany dostať Gomulku a do istej miery napraviť nepravosti, ktoré mu boli spôsobené, čo by malo v konkrétnej situácii posilniť a skonsolidovať našu stranu. Čínski súdruhovia prejavovali voči našim záležitostiam veľké sympatie.

Peking

- Teresa Torańska. *Oni*. Varšava 2004.

27. septembra

Poľsko. Začínajú sa niekoľkokrát odkladané procesy s účastníkmi poznanských udalostí. V obavách z reakcií západných pozorovateľov, štátna moc neobviňuje robotníkov zo štrajku, ale z „výtržníctva“. Pozornosť vyvoláva postoj advokátov, ktorí, na rozdiel od procesov z obdobia stalinizmu, sa skutočne stavajú na obhajobu svojich klientov.

Z prejavu advokáta bližšie neuvedeného obžalovaného v „procesoch deviatich“ – stenografický záznam:

Viem, že obžaloba si vyžaduje rámec prísne individuálnej zodpovednosti každého jednotlivca, ktorý tu sedí na lavici obžalovaných, chce ohraničiť tento proces. My všetci si však uvedomujeme, že títo ľudia predsa nespádli z oblakov, [...], ale [...] na tú ulicu ich priviedol nejaký motív, a my chceme na tie motívy poukázať. Vieme, že 28. jún nebol obyčajný deň. [...]

Prečo tu, v tejto miestnosti, nemáme najst začiatok odpovede na otázku, odkiaľ sú títo ľudia, prečo sa polovica mesta Poznań vtedy ocitla na ulici?

Poznaň

- PANAWOP, sygn. P.III-93, Materiały J. Sandorskiego (Materiály J. Sandorského), teczka (krabica) 8, k. 333–343. Citované podľa: *Poznański Czerwiec 1956* (Poznanský jún 1956). Eds.: Jarosław Maciejewski a Zofia Trojanowicz, Poznań 1981.

Poznań,
27. septembra 1956.
Jeden z ukázkových
procesov po júno-
vých udalostiach.

6. októbra

Maďarsko. Exhumácia a nový pohreb Lászlóa Rajka, ministra vnútra, ktorý bol v roku 1949 v rámci vlny čistiek v štátoch strednej Európy odsúdený na smrť na základe falošných obvinení z udržiavania kontaktov s Josipom Brozom Titom. Pohreb sa mení na demonštráciu nespokojnosti s politikou vedenia strany na čele s Ernóm Geróm. Zúčastnilo sa ho 100 tisíc ľudí.

Elek Nagy, sústružník, odborársky líder v továrni Csepel:
Na Rajkov pohreb plánovala továreň vyslať troch svojich zástupcov [...], pričom my sme mali poslušne pracovať ďalej. Vznikla z toho palácová revolúcia. Ako to, nemôžeme ísť na pohreb hrdinu? [...]

Zastavili sme stroje, zišli do umyvárne, a celá dielňa opustila továreň. Nech nám zapíšu absenciu! A odišli sme. Azda sme nechceli ani tak uctiť si Rajkovu pamiatku, ako skôr vyjadriť svoju nespokojnosť s vtedajšou vládou, vedení, s politickou situáciou. [...]
Približne tisíc ľudí odišlo z Csepela na pohreb.

Budapešť, 6. októbra

➔ *A forradalom emlékezete. Személyes történelem* (Spomienka na revolúciu. Osobné dejiny). Eds.: Adrienne Molnár, Zsuzsanna Kőrösi, Márkus Keller. Budapešť 2006.

ULLSTEIN BILD VIA GETTY IMAGES

AP PHOTO / EAST NEWS

Budapešť,
6. októbra 1956.
Vicepremiér Antal Apró hovorí počas pohrebu Lászlóa Rajka.

Jenő Széll, historik umenia, bývalý veľvyslanec Maďarska v Bukurešti:

Rajkov pohreb bol strašný! [...] Kráčali davy ľudí s ponurými tvármi. Bolo to niečo, čo sa v Budapešti odohráva zriedkavo – idú ľudia, zdravia známych, ale nedelia sa na skupinky, ako na súčasných oficiálnych pohreboch. [...] Práve tam odznelo: „Nikdy viac, súdruhovia!“ [...] Vtedy som sa prvý raz po rokoch kľčovito rozplakal. A nebol som jediný, ktorý sa ocitol v podobnom stave.

Budapešť, 6. októbra

➔ *A forradalom emlékezete. Személyes történelem* (Spomienka na revolúciu. Osobné dejiny). Eds.: Adrienne Molnár, Zsuzsanna Kőrösi, Márkus Keller. Budapešť 2006.

Budapešť,
6. októbra 1956.
Opakovaný pohreb rehabilitovaného Lászlóa Rajka.

9. októbra

Poľsko. Študentské zhromaždenie na Varšavskej technickej univerzite za účasti delegátov z pracovísk. Účastníci požadujú demokratizáciu, robotnícku kontrolu činnosti podnikov a otvorenosti verejného života, vrátane zverejnenia obsahu rokovaní medzi vedením PZRS a Gomuľkom. Študentská rezolúcia bola publikovaná v časopise *Po Prostu*.

Lechosław Goździk:

Pred budovou varšavskej techniky stálo veľa ľudí, lebo sa nepomestili. Ideme spredu do tej auly, ledva sme sa predrali. A tu hukot, piskot, krik, dolu! [...] Toto zhromaždenie zorganizovali študenti, bolo to prvé zhromaždenie na technike, pozvali oficiálnych predstaviteľov [...]

Vyšiel som a bezradne stojím na tom pódiu [...] kričia, pískajú, napokon som sa nahneval a tiež som začal písať. Ja som však písal do mikrofónu, môj piskot bol o to silnejší. Vidím, že oni prestali písať a pozorovali, čo sa deje. Vtedy som najprv povedal, že písať dokáže každý chudák a dokážem to aj ja a hneď nato som položil otázku, či máme využiť šancu, ktorá sa ponúka našej krajine, alebo ju prepískame? Ak chcete, pískajte ďalej. Ak nie, tak mi dovoľte hovoriť. Na to som počul: „Nech hovorí!“ Tak som začal hovoriť. [...] O tom, čo sa udialo v tejto krajine, čo robíme u nás na Żerani, čo by sa – podľa môjho názoru – malo uskutočniť v tejto krajine. Na a dohodli sme sa. [...] Zaspievali sme „Ešte Poľsko nezahynulo“ [poľskú štátnu hymnu – pozn. prekl.] a rozišli sme sa domov. [...]

Mal som nejaké vnútorné presvedčenie, že sa to musí podariť, že jednoducho neexistuje iné riešenie. Napokon, vládnuca garnitúra sa nikdy nestretla s niečím takým. [...] Bolo to autentické hnutie robotníkov, na ktorých sa moc odvolávala, hnutie na pracoviskách.

Varšava, 9. októbra

- ➔ Lechosław Goździk. *Byliśmy u siebie w domu* (Boli sme u seba doma). In: *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość, rozsądek* (Október 1956. Prvá diera v systéme. Vzbura, mladosť, rozvaha). Ed.: Stefan Bratkowski. Varšava 1996.

12. októbra

Poľsko. Władysław Gomułka sa zúčastnil zasadnutia Politického byra ÚV PZRS. Podrobil kritike dovtedajšiu hospodársku politiku a upozornil aj na nevyhnutnosť normalizácie poľsko-sovietskych vzťahov.

Z vystúpenia Władysława Gomułki na zasadnutí Politického byra ÚV PZRS:

Celý proces nášho života musí v súčasnosti vychádzať z toho nového, zo zásad demokratizácie. Každý návrat k starým poriadku môže priniesť horšie dôsledky. Ľudu možno vládnuť pomocou bajonetov, keď sme stratili jeho dôveru, ale kto sa orientuje na takúto eventualitu, orientuje sa na zničenie všetkého. K starým metódam sa nemôžeme vrátiť.

Varšava, 12. októbra

- ➔ Gomułka i inni. *Dokumenty z archiwum KC 1948–1982* (Gomułka a iní. Dokumenty z archívu ÚV 1948–1982). Ed.: Jakub Andrzejewski [majiteľ Andrzej Paczkowski], Londýn 1987.

Varšava, 16. októbra 1956. Článok Bolesława Piaseckiego *Štátny inštinkt*, ktorý publikoval časopis *Słowo Powszechne*, zavesený na informačnej tabuli na Varšavskej univerzite. Uvádza ho rukou napísaný nápis: „Súdruhovia! Varujeme! Fašizmus dvíha hlavu“.

Mieczysław Jastrun:

Návrat Gomułku do politického života sa stretol s početnými komentármi. Priznávam sa, že nemám dôveru ani k tej vrave okolo Gomułku, ani neviem, čo teraz predstavuje. To všetko sa mi javí ako pokus obnoviť autoritu skompromitovanej záležitosti. [...]

Čo ďalej? V krajine panuje predrevolučná atmosféra, napätie, očakávanie. Niektorí sa obávajú ruskej provokácie.

Varšava, 16. októbra

- ➔ Mieczysław Jastrun. *Dziennik 1955–1981* (Denník 1955–1981). Krakov 2002.

16. októbora

Maďarsko. Po opakovanom pohrebe Lászlóa Rajka sa nálady neupokojili. Vedenie strany sa pokúša nahovoriť ľuďom, že je schopné realizovať zmeny. Kríza sa prehľbuje, okrem iného pod vplyvom správ z Poľska o očakávanej intervencii sovietskej armády. Vzniká Zväz maďarských študentských organizácií (MEFESZ – Magyar Egyetemistákés Főiskolások Szövetsége).

Tamás Kiss, spoluzakladateľ MEFESZ-u:

V posluchárni Auditorium Maximum stal na vyvýšenom priestore dlhý stôl, ale nikto za ním nesedel [...]. Postavili sme sa za katedru [...] Ticho. Vtedy som povedal, že otvárame študentské zhromaždenie [...]. Všetko sa udialo spontánne, ešte pred hodinou-dvoma by nám na um neprišlo, že zorganizujeme zhromaždenie a bude-mo hovoriť pred ôsmimi stovkami študentov. Rozhodla chvíľa. [...]

Náhle sa postavil Tivadar Putnik. Bol študent, starší od nás o nejaké tri-štyri roky [...]: „Keď už sa dožadujete tých zvedávacích a sociálnych záležitostí, žiadajte aj potrestanie Rákosiho a návrat Imreho Nagya do funkcie premiéra!“ Spomenul ďalej štyri alebo päť politických požiadaviek. Najprv zavládlo ticho, potom mu začali volať na slávu. Vtedy sa rozviazali jazyky, jeden skákal druhému do reči. Nestačil som udeľovať slovo. Každý pridával nejaké nové politické požiadavky.

Budapešť, 16. októbra

➔ *Pontosan tudtam, mire számíthatok* (Dobre som vedel, čo možno očakávať). Rozhovor s Tamásom Kíssom viedla Adrienna Molnár, 1956th Institute – OHA, No. 734, http://server2001.rev.hu/oha/oha_document.asp?id=455&order=2#fnj_3, [prístup: 03.07.2017].

18. októbra

Poľsko. Edward Ochab dostal od veľvyslanca ZSSR informáciu, že na druhý deň pricestuje do Poľska delegácia predstaviteľov najvyššieho sovietskeho vedenia. Moskvu znepokojuje vývoj politickej situácie nad Vislou, požiadavky na zmeny v poľsko-sovietskych vzťahoch a očakávané personálne zmeny vo vedení PZRS. Predsedníctvo ÚV KSSZ informovalo komunistické strany Číny, Československa, Rumunska, Maďarska, Bulharska, Albánska a NDR o demarši, adresovanom Poľsku.

Z depeše Predsedníctva ÚV PZRS:

Nedávno sa vo vedúcich grémiách PZRS udial ostrý spor, týkajúci sa hodnotenia postupu PZRS vo vnútro politickej situácii a krokov, ktoré v súvislosti s tým treba podniknúť. Tento konflikt sa týka zásadných otázok vnútornej a zahraničnej politiky strany a štátu ako aj zloženia stranického vedenia. Keďže situácia v Poľsku má zásadný význam pre socialistický tábor, a osobitne pre ZSSR, situácia vo vedení PZRS vyvoláva u nás značné znepokojenie. Za týchto okolností ÚV PZRS

Obálka maďarského časopisu Szabadság s fotografiou zo stretnutia členov študentského združenia MEFESZ na univerzite v Segedíne v októbri 1956.

považuje za nevyhnutné vyslať do Poľska delegáciu zloženú zo súdruhov Chruščova, [Lazara] Kaganoviča, Mikojana a [Viačeslava] Molotova.

Moskva, 18. októbra

- ➔ Shen Zhihua. *Rola Číny v rozvíjajúcom sa krízovom období 1956 r. Analýza postavy Číny voči udarom v Poľsku a na Węgrzech* (Úloha Číny pri riešení krízy v októbri 1956. Analýza postojov Číny k udalostiam v Poľsku a v Maďarsku). *Polski Przegląd Dyplomatyczny*, 2005, zv. 5, č. 4.

19. októbra

Poľsko. V noci zo sovietskych vojenských základní na Dolnom Sliezsku a v Západnom Pomoransku štartujú dve divízie. Smerujú k Varšave. Smerom k Varšave sa prepravujú aj vojská Varšavského vojenského okruhu, podliehajúce šéfovi Ministerstva národnej obrany Konstantymu (rusky Konstantinovi) Rokossovskému. O siedmej hodine ráno pristáva na varšavskom letisku Okęcie sovietska delegácia na čele s Nikitom Chruščovom. Jej členmi sú členovia Predsedníctva ÚV PZRS. Delegácia prichádza bez toho, že by ju poľskí predstavitelia pozvali.

Władysław Gomułka:

Sovietski súdruhovia, najmä s. Chruščov, urobili demonštráciu ihneď na letisku. [...] Chruščov sa po vystúpení lietadla zvitl najprv so sovietskymi generálmi a maršalom Rokossovským, pričom ignoroval členov Politického Byra ÚV PZRS a predstaviteľov vlády. Potom pristúpil k poľskej delegácii a zvýšeným hlasom začal kričať na s. Ochaba, že „etot nomer ne proidet“ [rusky: tento kúsok vám neprejde], a krčmovým štýlom mu hrozil prstom. My sme zareagovali pokojne, nechceli sme vyvolať pohoršenie v očiach sovietskych generálov a vodičov.

Varšava, 19. októbra

- ➔ Notatka z rozprávok prepravovaných v dňoch 11 i 12 stycznia 1957 r. między delegacjami Komunistycznej Partii Chin i PZPR (Zápis z rozhovorov, konaných v dňoch 11. a 12. januára 1957 medzi delegáciami Komunistickej strany Číny a PZRS). In: Andrzej Werblan. *Rozmowy Władysława Gomułki z Zhou Enlaiem w 1957 r.* (Rozhovory Władysława Gomułku s Čou En Lajom). *Dzieje Najnowsze*, 1997, roč. 29, č. 4.

Poľsko. Približne o 8.30 sa v zámku Belweder začínajú rokovania sovietskej delegácie s poľskou stranou, ktorých sa zúčastnili o. i. Edward Ochab a Władysław Gomułka. Chruščov vyslovuje nespokojnosť s návrhmi na personálne zmeny vo vedení PZRS. Rokovania boli prerušené a poľská strana odišla na otvorenie VIII. plenárneho zasadnutia ÚV PZRS.

IRENA JAROSINSKA / OSRODEK MARTA

Varšava,
50. roky.
— Verejné práce.

Władysław Gomułka:

V Belwederi s. Chruščov okamžite vyhlásil: „Sme rozhodnutí uskutočniť brutálnu intervenciu do vašich záležitostí a nedopustíme uskutočnenie vašich zámerov“. V reakcii na takýto diktát som mu odpovedal, že sa nebudeme rozprávať, pokiaľ tento revolver nezloží zo stola, t.j. pokiaľ nestiahne svoje vyhrážky.

Varšava, 19. októbra

- ➔ Notatka z rozprávok przeprowadzonych w dniach 11 i 12 stycznia 1957 r. między delegacjami Komunistycznej Partii Chin i PZPR (Zápis z rozhovorov, konaných v dňoch 11. a 12. januára 1957 medzi delegáciami Komunistickej strany Číny a PZRS). In: Andrzej Werblan. *Rozmowy Władysława Gomułki z Zhou Enlaiem w 1957 r.* (Rozhovory Władysława Gomułku s Čou En Lajom). Dzieje Najnowsze, 1997, roč. 29, č. 4.

Poľsko. 10.00: V budove Úradu Rady [ministrov vlády – pozn. prekl.] na ulici Aleje Ujazdowskie sa začína rokovanie VIII. plenárneho zasadnutia ÚV PZRS. Władysław Gomułka bol kooptovaný za člena ÚV. Plenárne zasadnutie rozhodlo, že so sovietskou stranou budú rokovať členovia Politického byra spolu s Gomułkom. Rokovania boli presunuté na nasledujúci deň. Rokovania v Belwederi boli obnovené popoludní.

Anastas Mikojan, člen Predsedníctva ÚV PZRS:

Neuvedomujete si ohrozenie. V Poľsku sa vedie protistranická a protisovietska propaganda [...] poľská tlač prirovnáva sovietsky režim z čias Stalina s fašizmom. Znepokojuje nás, že takáto situácia v Poľsku sponchyňuje vieru v socializmus, oslabuje nás. [...]

Ak ste za priateľstvo, tak ako máme chápať rokovania vo vedení ÚV PZRS o stiahnutí sovietskych veliteľov z Poľského vojska? [...] Ak nepotrebné Varšavskú zmluvu, tak to povedzte. Vidíme, že sa začína podkopávanie našej vojenskej spolupráce.

Varšava, 19. októbra

- ➔ Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej marzec–listopad '56 (Dokumenty ústredných orgánov Poľskej zjednotenej robotníckej strany marec–november '56). Eds.: Marek Jabłonowski a kol. Varšava 2009.

Władysław Gomułka:

Strana nie je jednotná a to sa odzrkadľuje aj na činnosti iných organizácií, aj na celej robotníckej triede. [...] Ide o to, aby sme zjednotili stranu, aby sme obnovili dôveru členov strany a spoločnosti vo vedenie strany. [...] Zo všetkých strán počuť požiadavky, aby sa do vedenia dostali noví ľudia. Dlhšie čakať nemožno. [...]

Ak sa nazdávate, že sa zmeny v Politickom byre realizujú v rozpore s priateľstvom so ZSSR, tak sa hlboko mylíte. Ak sa to neurobí, strana sa bude rozpadávať, čo bude viesť k dôsledkom, ktoré možno ťažko predvídať.

Varšava, 19. októbra

- ➔ Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej marzec–listopad '56 (Dokumenty ústredných orgánov Poľskej zjednotenej robotníckej strany marec–november '56). Eds.: Marek Jabłonowski a kol. Varšava 2009.

Poľsko. Prebiehajúce diskusie sú opakovane prerušované informáciami o postupe vojsk a o situácii vo Varšave. Po 14.00 hodine člen Politického byra ÚV PZRS Roman Zambrowski číta správu: K Varšave sa približujú sovietske a poľské vojská; robotníci z továrne FSO sa rozhodli vyjsť do ulíc, aby ich zadržali. Približne o 16.00 hod. maršal Rokossovskij číta ďalšiu správu o pokusoch vyvieť robotníkov do ulíc s cieľom zablokovať mesto. Politické byro vysiela Zambrowského a Edwarda Gierka medzi robotníkov, aby upokojili situáciu.

MIECZYSLAW PIOTROWSKI, „SZPILKI“ 1956, NR. 44

Grafika „Vial ako vždy vetrami október“. Text na kresbe: „Trybuna Ludu [ústredný tlačový orgán PZRS – pozn. prekl.] – mimoriadna príloha – VIII. Plénium“.

HENRYK GRZEJDA / PAP

Karol Modzelewski, študent histórie na Varšavskej univerzite, účastník udalostí vo FSO:

[Lechosław] Goździk predložil návrh, aby sme naplnili nákladné autá pieskom, vzali fľaše s benzínom, výkvyky (kovové polotovary, ktoré sú pri hádzaní účinnejšie ako tehly) a zástavy – bielo-červenú a červenú – a zatarasili cestu do Varšavy. „Ak veliteľ tanku spustí otvor, zaspievame Internacionálu a poľskú hymnu. Naši nebudú strieľať. A ak budú Rusi...“, rozložil ruky a dal tak najavo, že zostanú len výkvyky a benzín.

Varšava, 19. októbra

→ *Emocje rewolucji. Październik 56: wspomnienia świadców (Emócie revolúcie. Október 56: spomienky svedkov).* Jolanta Zarembina, Polityka, č. 45, 1. novembra 2016.

Stefan Staszewski:

Zo Zboru vnútornej bezpečnosti (KBW) sme dostali pridelených 800 kusov zbraní, niekoľko samopalov a ručných granátov pre robotnícke milície, ktoré vznikli v automobilke na Žerani. V tom čase vznikali rozličné skupiny sebaobrany v mnohých priemyselných podnikoch, ale ozbrojená bola iba skupina robotníkov na Žerani [...]. Títo robotníci mali organizovať ochranu Varšavy pred poľskými jednotkami, ktoré gen. Huszcza vypustil z Pomoranského vojenského okruhu a ktoré postupovali na Varšavu. Nezávisle od nich na Varšavu pochodovali sovietske vojská, ale keďže boli dislokované ďalej, priame nebezpečenstvo hrozilo od poľských vojsk, ktorým velil gen. Huszcza. Robotnícka milícia zo Žerani im vyšla v ústrety. Dostala úlohu politicky rozložiť tieto jednotky. Robotníci sa dostali do ich radov, začali agitovať a vojsko sa skutočne zastavilo.

Varšava, 19. októbra

→ Teresa Torañska. *Oni*. Varšava 2004.

Poľsko. 19.00 hod. Chruščov číta komuniké, podľa ktorého prvý tajomník Vojvodského výboru PZRS Stefan Staszewski mobilizuje robotníkov v továrňach v hlavnom meste na podporu budúceho zloženia Politického byra. Pre sovietsku stranu vynesenie personálnych faktov „na ulicu“ predstavuje dôkaz, že vedenie PZRS neovláda situáciu.

Okolo 20.00 hod. bola uverejnená ďalšia správa o pohyboch sovietskych a poľských tankov smerom na Varšavu. Sovietska strana záležitosť bagatelizuje a vysvetľuje ich ako „plánované cvičenia“. Situácia nadobúda patový charakter, žiadna strane nechce ustúpiť.

Zo záznamu z rokovaní delegácií ÚV PZRS s členmi Politického byra ÚV PZRS:

Súdrh Gomułka: *Môžeme si vypočúť váš názor na vnútropolitickú situáciu v Poľsku, ale konečné rozhodnutie je našou vecou. S. Chruščov zasahuje do našich záležitostí a nesprávne hovorí, že sme proti priateľstvu.*

S. Kaganovič: *S. Chruščov predniesol iba politické hodnotenie faktov.*

S. Gomułka: *S. Chruščov povedal, že stiahnutia s. Rokossovského z Politického byra bude znamenať zrušenie Varšavskej zmluvy. S. Chruščov a Mikojan: Áno.*

Varšava, október 1956. Lechosław Goździk počas zhromaždenia vo varšavskej továrni FSO na Žerani.

*S. Gomułka: Nemáte právo sa nám vyhrážať. [...] Čo navrhujete?
S. Chruščov: Napraviť veci. Podniknúť kroky proti spoločným ne-
priateľom a obnoviť politiku priateľstva so ZSSR. [...]*

S. Gomułka: Nevidím iné východisko ako to, ktoré sme načrtli.

Varšava, 19. októbra

→ *Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej marzec–listopad '56 (Dokumenty ústredných orgánov Poľskej zjednotenej robotníckej strany marec–november '56). Eds.: Marek Jabłonowski a kol. Varšava 2009.*

Poľsko. Približne o 21.00 hod. Chruščov neočakávane zmenil svoj postoj a akceptoval poľské podmienky.

Zo záznamu z rokovani delegácií ÚV PZRS s členmi Politického byra ÚV PZRS:

S. Chruščov: Sedím a rozmýšľam. Chcete sa uvoľniť od našich poradcov v armáde a v KGB. Nemôžeme trvať na tom, aby sme ich nechali. [...] Priznávam, že sme pricestovali, aby [...] sme vás ovplyvnili. [...] Vidím, že nechcete brať na nás ohľady a nezohľadňujete náš názor. Prijímate svoje rozhodnutie, ale viete, že beriete zodpovednosť na seba.

S. Gomułka: Vieme, že sami zodpovedáme za situáciu v Poľsku.

S. Chruščov: Hovorím nielen o vnútropolitckej zodpovednosti, ale o zodpovednosti pred celým naším táborem. Vrátime sa domov a na Predsedníctve ÚV prediskutujeme, čo ďalej.

Varšava, 19. októbra

→ *Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej marzec–listopad '56 (Dokumenty ústredných orgánov Poľskej zjednotenej robotníckej strany marec–november '56). Eds.: Marek Jabłonowski a kol. Varšava 2009.*

20. októbra

Poľsko. O 1.00 hodine sa skončili poľsko-sovietske rokovania. Chruščov vyslovil nespokojnosť s postojom vedenia PZRS. Sovietska delegácia však stiahla požiadavky, s ktorými priletela do Varšavy a odletela o 7.00 hodine ráno.

Nikita Chruščov:

Odchádzame so znepokojením. Nesieme zodpovednosť nielen za našu krajinu, ale aj za politiku celého socialistického tábora. [...]

JANTWIŃSKI / PAP

Varšava, 20. október 1956. Zhromaždenie študentov v aule Varšavskej technickej univerzity, konané v súvislosti s VIII. plenárnym zasadnutím ÚV PZRS.

Posilnenie PLR prináša radosť nielen poľskému ľudu, ale aj nášmu. A teraz nám napľuli do tváre, navyše nespravodlivo.

Varšava, 20. októbra

→ *Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej marzec–listopad '56 (Dokumenty ústredných orgánov Poľskej zjednotenej robotníckej strany marec–november '56). Eds.: Marek Jabłonowski a kol. Varšava 2009.*

Poľsko. Po návrate sovietskeho vedenia do Moskvy boli zastavené pohyby vojsk smerom k Varšave. Na plenárnom zasadnutí ÚV PZRS vystúpil Gomułka s programovým prejavom, ktoré obsahovalo kritiku kultu osobnosti a hospodárskej politiky v uplynulom období. Ústredný výbor navštevovali študentské a robotnícke delegácie, aby vyslovili podporu personálnym zmenám. Vo varšavskej Technickej univerzite sa zhromaždilo viac než 20 tis. ľudí.

Jerzy Stempowski v liste Jerzemu Giedroycovi:

Navštívil som rozhlasovú stanicu Slobodná Európa, ktorá je v stave neustáleho vrenia kvôli situácii v Poľsku. [...] To, čo som tam počul, ma naplnilo maximálnym znepokojením. Vyzerá to tak, že situácia doma sa vymkla spod kontroly a dianie už nikto neovláda. Poliakov mal v odpore údajne podporovať Mao Ce-tung, ktorého naposledy navštívil Ochab. Optimisti sa z týchto správ radujú, ako keby to bolo istou správou a ako keby slová Mao Ce-tunga boli samé zlato a nie len pokus urobiť v Poľsku abcés de fixation [fr. diverziu] a odľahčenie situácie na mandžuskej hranici. Mnohí vo Varšave majú ilúzie, že novú okupáciu neumožní situácia medzi Moskvou a Západom, pričom si neuvedomujú, že [...] situácia na Západe priam ponúka Chruščovovi okupáciu Varšavy. Všetko by to bolo veľmi pekné, keby varšavská opozícia poznala určitú mieru, čo je dosiahnuteľné, aby krajinu nezatiahla do novej porážky.

Bern, 21. októbra

→ Jerzy Giedroyc, Jerzy Stempowski. *Listy 1946–1969*, zv. 1. Varšava 1998.

Jan Olszewski, právnik, člen redakcie časopisu „Po Prostu“:

Každého z nás napadali najhoršie myšlienky [...]. Stále to bola generácia roku 1944. Horúčkovo som v meste hľadal priestory, ktoré mali v najbližších dňoch slúžiť ako kontaktné body ale úkryty pre ľudí, ktorí boli v najväčšom ohrození. Nevieť, či sme to tak volali, ale bola to príprava na prechod do konšpirácie, v prípade, keby nastúpila intervencia a moc by prevzali nejaké sovietske bábk.

Varšava

→ Jan Olszewski. *Czas „Po Prostu“* (Čas „Po Prostu“), Karta, č. 77, 2013.

21. októbra

Poľsko. Posledný deň pléna. Ústredný výbor volí nové Politické byro, v ktorom sa nenachádzajú politici, považovaní za najvýznamnejších exponentov sovietskeho vplyvu. Vo voľbách neuspela kandidatúra Konstantina Rokossovského, navrhovaná členmi skupiny „Natolin“. Władysław Gomułka bol zvolený za I. tajomníka ÚV PZRS.

Jan Józef Szczepański:

Prežili sme tichú revolúciu, a azda aj dokonale pripravený štátny prevat. Gomułka sa dnes stal prvým tajomníkom ÚV. [...] V celej krajine

prebiehajú zhromaždenia na podporu Gomułku, ktoré sa od predchádzajúcich odlišujú tým, že rezolúcie prijímajú na základe svojho presvedčenia. V Maďarsku zrejme majú udalosti podobný priebeh.

Krakov, 21. októbra

→ Jan Józef Szczepański, *Dziennik 1945–1956*, t. 1 (Dennik 1945–1956, zv. 1). Krakov 2009.

Jarosław Marek Rymkiewicz, básnik, spisovateľ a literárny kritik:

Keď som počúval Gomułkov prejav [...], smial som sa. Lebo som už vedel, že klamú, že už sa začína nový podvod. Neveril som ani jediné slovo [...]. Bolo to skoré poznanie, veľmi cynické, navyše dost nepríjemné, najmä preto, že ľudia sa nechali uniesť, že vtedy sa nechali uniesť aj intelektuáli, aj mládež.

Lodž, 21. októbra

→ Nieśmiertelny Stalin i złowieszcze więzienie nudy. Rozmowa z Jarosławem Markiem Rymkiewiczem (23 marca 1985) (Nesmrtelný Stalin a zlovestné väzienie nudy. Rozhovor s Jarosławom Markom Rymkiewiczom (23. marca 1985). In: Jacek Trznadel. *Hańba domowa. Rozmowy z pisarzami* (Domácia hanba. Rozhovory so spisovateľmi). Lublin 1990.

Varšava,
21. októbra
1956. Rad
na noviny.

Z pracovných poznámok Vladimira Malina, vedúceho Všeobecného oddelenia ÚV KSSZ, zo zasadnutia Predsedníctva ÚV PZRS:

S ohľadom na situáciu, treba rezignovať na ozbrojenú intervenciu a prejaviť trpezlivosť.

Moskva, 21. októbra

- Aleksander Oriechov. *Polska w 1956 roku widziana z Kremļa i Starego Placu* (Poľsko v roku 1956 videné z Kremľa a Starého námestia). In: *Polški Październik 1956 w polityce światowej* (Poľský október 1956 vo svetovej politike). Ed.: Jan Rowiński. Varšava 2006.

Čou En-laj, premiér ČLR:

Komunistická strana Číny podporila stanovisko [PZRS] 21. októbra, keď už VIII. plénum [PZRS] prijalo vlastné rozhodnutie. Hlavnú zásluhu na tom majú teda poľskí súdruhovia, Komunistická strana Číny mala iba stabilizačný vplyv.

Varšava

- Notatka z rozmów przeprowadzonych w dniach 11 i 12 stycznia 1957 r. między delegacjami Komunistycznej Partii Chin i PZPR (Poznámka z rokování v dňoch 11. a 12. januára). In: Andrzej Werblan, *Rozmowy Władysława Gomułki z Zhou Enlaiem w 1957 r.* Dzieje Najnowsze, 1997, roč. 29, z. 4.

22. októbra

Poľsko. Prokuratúra stiahla obvinenia proti účastníkom poznanských udalostí a rozhodla o revízií schválených rozsudkov. Napokon zostali v platnosti iba rozsudky proti trom účastníkom účastníkov lynčovania desiatnika Štátnej bezpečnosti.

Jan Nowak-Jeziorański:

Namiesto robotníkov sa na lavici obžalovaných ocitli predstavitelia moci. V priebehu súdneho konania padli nielen tézy o nejakom sprisahaní, ale aj obvinenia, týkajúce sa údajne výtržnickeho charakteru demonstrácií. Padlo len niekoľko odsudzujúcich rozsudkov, pričom boli udelené mierne tresty.

Mníchov, 22. októbra

- Jan Nowak-Jeziorański. *Wojna w eterze. Wspomnienia 1948–1956* (Vojna v étere. Spomienky 1948–1956), zv. 1, Krakov 1991.

Maďarsko. Študenti z Budapešti, Miskolca, Pécsi a Šopronu pristúpili k MEFESZ-u. Formulovali svoje požiadavky a na ďalší deň zvolali demonštráciu solidarity v uliciach Budapešti.

Béla Lipták, študent:

Schôdza sa začala tak ako obyčajnej. Každý hovorí o svojej téme ako v divadle, dokonca to ani nesledujeme. [...] V blízkosti pódia sa niečo začína diať. Tí, ktorí už driemali, sa preberajú, rozhovory tichnu. [...] Zbystríme našu pozornosť a vtedy sa cez vravu prebija niečí hlas: zastupujem MEFESZ zo Segedína, pustite ma k mikrofónu. [...] Všetci si myslíme to isté: ten chlapec zošale! V najlepšom prípade ho vyhodia zo štúdia, a môžu ho dokonca zavrieť do väzenia ... Dobrý Bože, aj on sa zbláznil! Pomyslel som si to, keď som zbadal Imiho Mécsa, ktorý v rade predou mnou začína tlieškať...

V sále panuje kompletný chaos... Zjavujú sa reportéri, blikajú kamery, zapalujú sa reflektory, vzduch vyplňa tvrdý hlas chlapca zo Segedína: „Študenti Technickej univerzity, Maďari! Prinášam vám správu od segedínskych študentov a od Poliakov, ktorí tam študujú! Klamú vám do očí! V Poľsku dnes veje vietor slobody...“ A číta požiadavky študentov zo Segedína, náhle ako keby stíchol, láme sa mu hlas, takmer sa rozplakal, keď zrazu počujeme, že prerývane, takmer bez melódie, začína spievať maďarskú hymnu. Akoby niekto prillal olej do ohňa, v sále sa rozozvučala pieseň a keď sme ju dospievali do konca, študenti stuhli v očakávaní a so zduchovnenými tvármi a očami zaliatymi slzami už boli úplne inými ľuďmi.

Budapešť, 22. októbra

- Béla Lipták. *Amiről kevés szó esett. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956 októberi eseményeihez* (O čom sa málo hovorilo. Príspevok k udalostiam októbra 1956 na Technickej univerzite v Budapešti). Budapešť 1992.

Z požiadaviek prijatých na zhromaždení študentov Technickej univerzity v Budapešti:

1. *Žiadame okamžité stiahnutie sovietskych vojakov z Maďarska [...].*
3. *Žiadame vytvorenie novej vlády pod vedením súdruha Imreho Nagya, neodkladného odvolania z funkcií zločincov zo stalinského obdobia a z čias Rákosiho systému. [...]*
5. *Žiadame všeobecné, rovné, tajne voľby za účasti viacerých politických strán s cieľom vytvorenia nového Národného zhromaždenia. Zabezpečiť robotníkom právo na štrajk.*
9. *Žiadame úplnú revíziu noriem, platných v priemysle, okamžité a zásadné vyriešenie platov robotníkov a duševných pracovníkov. [...]*
11. *Žiadame obnovu všetkých hospodárskych a politických procesov pred nezávislými súdmi, prepustenie a rehabilitáciu všetkých nevinne odsúdených. [...]*
12. *Žiadame úplnú slobodu slova a prejavu. [...]*

Budapešť,
22. októbra
1956. Pochod
študentov buda-
pešťianskej tech-
nickej univerzity
s maďarskými
a poľskými
zástavami.

15. Študenti budapeštianskej Technickej univerzity vyjadrujú plnú solidaritu s robotníkmi a mládežou vo Varšave a v Poľsku pri ich úsilí o dosiahnutie nezávislosti. [...].

Táto rezolúcia vznikla na úsvite nových maďarských dejín, 22. októbra 1956 v aule Technickej univerzity z iniciatívy niekoľkých tisícov mladých Maďarov, ktorí milujú svoju vlasť.

Budapešť, 22. októbra

➔ Elektronikus Könyvtár (Maďarská digitálne knižnica), <http://mek.oszk.hu/01900/01937/html/szerviz/dokument/bme16ps.htm> [prístup: 07.07.2017].

23. októbra

Maďarsko. V Budapešti prebieha demonštrácia pod heslom podpory zmien v Poľsku. Večer pred parlamentom demonštrujú desiatitisíce ľudí a hovorí k nim Imre Nagy. Bol zničený Stalinov pomník. Padli prvé výstrely. Pred sídlom rozhlasu strieľali do davu príslušníci Úradu štátnej bezpečnosti (ÁVH). V priebehu niekoľkých hodín povstanie zasiahlo celé mesto.

George Gömöri, polonista:

Bolo trištvrte na tri, ale už sa zdalo, že do ulíc vyšla Budapešť. [...] Bol to krásny, pokojný októbrový deň, zástavy sa ledva pohybovali vo vetre [...]. Pripol som si odznak organizátora a stiahol kravatu. Nebo bolo belasé, ľudia sa rozprávali s lenivými očakávaním, v diaľke niekto hral na trúbke „Bože, čo si Poľsko...“ Bolo o päť minút tri. Prišlo omnoho viac študentov ako sme očakávali. Mohli sme sa pohnúť. Postavil som sa na čelo sprievodu a pochod sa pohol vpred.

Bola to chvíľa, v ktorej sa zastavil dych v prsiach. Nedá sa to inak opísať. Akonáhle sme sa pohli, ľudia z okien v susedných domoch začali tleskať a kričať na slávu. Po prvých heslách, ktoré skandovali zborovo, potlesky zosilneli. „Slobodu, nezávislosť!“, „Poľsko-maďarské priateľstvo!“, „Žiadame nové vedenie!“ [...].

Námestie generála Bema bolo preplnené ako plechovka od sardiniek. [...] Spievali sme národnú hymnu, keď som náhle zbadal charakteristickú tvár Tibora Déryho [maďarského spisovateľa – pozn. prek.] pri podstavci pomníka. Za Dérym sa tlačil nízky

Budapešť,
23. októbra
1956. Demonštranti rúcajú
pomník Josifa V.
Stalina.

muž v okuliaroch. Zrazu som si spomenul, že by to mal byť [Adam] Ważyk, ktorého návštevu v Budapešti dnes ráno avizoval rozhlas. Zakričal som: „Dajte slovo Ważykowi.“

Budapešť, 23. októbra

→ George Gömöri. *Z dziennika naocznego świadka* (Z denníka očitého svedka), Kultura, č. 10, 1966.

Adam Ważyk, *Qui tacent clamant* [Kto mlčí, ten kričí]:

*Bol som s vami v ten deň, keď pod Bemovou sochou
Pozdvihli ste maďarské a poľské zástavy.
Neviem, kto z vás je ranený, a koho už niet,
keď hlasy zamĺkli a svietia požiare.*

*Tvoj hlas, Tibor Déry, v hodine búrky
pýtal sa ma v telefóne, či som v bezpečí,
a ten hlas som počul z budovy parlamentu
zlomený v étere ako výkrik konečný.*

*My, ktoré sme boli dejín svedomím, mlčíme
a hľa, záujem štátu je táto nemá reč...*

→ Adam Ważyk. *Qui tacent clamant*. Nowa Kultura, č. 48, 24. novembra 1956.

Pius Zimándi, spisovateľ, pedagóg:

*To, ako sú ľudia odvážni, prekračuje všetky doterajšie predstavy.
Naľavo odo mňa niekto hovorí nahlas: „Dost som mlčal tri roky!“
Určite sedel vo väzení alebo v internačnom tábore. [...] Po mojej
pravici šedivý muž vykrikuje s červenou tvárou: „Preč s Rusmi!“
Nič sa mu nestalo. Ešte nedávno by za niečo také sedel niekoľko
rokov. [...]*

*Na ľuďoch vidno, že je to pre nich veľká vec. Tlačia sa tu spolu –
niektorí majú stužky v národných farbách – muži, ženy, starí, ladí,
obyčajní ľudia a intelektuáli. Komunistom sa podarilo vytvoriť ná-
rodnú jednotu.*

Budapešť, 23. októbra

→ Pius Zimándi. *A forradalom éve. Krónika 1956-bol* (Rok revolúcie. Kronika z roku 1956), Budapešť 1992.

Budapešť,
23. októbra 1956.
Demonštranti
pred pomníkom
generála Józefa
Bema, poľského
a maďarského
národného hrdi-
nu z 19. storočia.

István Angyal, jeden z vodcov povstania:

Vo svetle ohňa sme zbadali, že na rohu ulíc Bródyho a Puškinovej stoja nejakí ľudia v uniformách a s bodákmi, ale nevideli sme zreteľne [...], koľko ich je, aké uniformy nosia a aké majú zámery.

Desať-dvanásť sme sa chytili za ruky. [...] Keď sme sa priblížili na päť-šesť krokov, dôstojník vydal príkaz: „Na bodáky!“ Rozopli sme si košeľe a zakričali sme: „Tu strieľajte!“ Spievali sme a išli sme ďalej. Potom dôstojník vydal príkaz: „Pá!“ Zazneli strely a starček, stojaci vedľa mňa, spadol. My sme sa potom zmiešali s vojakmi a nemohli viac strieľať, lebo by sa mohli zasiahnúť navzájom. Povedali sme, aby na nás nestrieľali, lebo sme takí istí ľudia ako oni a je možné, že medzi nami sú aj ich matky a teda prelievajú vlastnú krv. Hovorili o povinnosti splniť rozkaz o pravidle, ktoré zakazuje prijímanie rozkazov od nepriateľov ľudu.

Budapešť, 23. októbra

- ➔ Istvan Angyal. *Angyal Istvan saját kezű vallomása* (Vlastnoručne napísané vyjadrenia Istvána Angyala). Budapest 1991.

Poľsko. Marian Spychalski nahradil „generála olovenú tyč“ (poľsky: „generał gazzurka“) Kazimierza Witaszewského na pozícii štátneho tajomníka ministerstva národnej obrany. To zodpovedalo náladám v armáde. Rezolúcie, prijímané na zhromaždeniach vo vojenských jednotkách požadujú rozsiahle zmeny – odvolanie Rokossovského, rehabilitáciu nevinne odsúdených dôstojníkov, riešenie otázky sovietskych poradcov. Vznikol Celopoľský klub katolíckej pokrokovej inteligencie, ktorý vyslovuje podporu Władysławovi Gomułkovi.

Tadeusz Mazowiecki:

Išlo o to, aby sme podporili to, čo sa udialo. Ten prelom sa musí stať a je potrebné ho podporiť, tu nie je chvíľa pre obchody, treba ten prelom ubrániť všetkými silami.

Varšava

- ➔ Tadeusz Mazowiecki, Zygmunt Skórzyński. *Historia nie tylko złudzeń: Październik 56* (Dejiny nielen ilúzií. Október 56). In: *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość, rozszedeł* (Október 1956. Prvá diera v systéme. Vzburá, mladost, rozvaha). Ed.: Stefan Bratkowski. Varšava 1996.

Budapešť, 23. októbra 1956. Demonštranti pred budovou parlamentu. Na transparentoch portrét Imreho Nagya a heslá: „Poľsko-maďarské priateľstvo“.

24. októbra

Maďarsko. Nadránom pred štvrtou prišli do mesta prvé sovietske tanky. Jednotkám Červenej armády kladie odpor niekoľko tisíc ozbrojených Maďarov, najmä žiaci, študenti, robotníci a vojaci. Povstanci obsadili budovu rozhlasu, vysielala sa z budovy parlamentu. Maďarská armáda zostáva väčšinou pasívna, hoci sa stáva, že jej jednotky sa zúčastňujú na potlačaní vystúpení v rozličných mestách. Revolúcia sa rozširuje do menších miest, ale najčastejšie tam neprebiehajú boje. Imre Nagy sa stal premiérom, čo malo podľa plánov stranického vedenia a Moskvy upokojiť nálady.

Imre Nagy v prejave, vysielanom v rozhlase o 12.10 hodine: Obyvatelia Budapešti!

[...] Vláda pod vedením komunistov má všetky možnosti, aby zrealizovala náš politický program s podporou maďarského ľudu. Ako viete, tento program zahŕňa rozsiahlu demokratizáciu maďarského verejného života, realizáciu maďarskej cesty k socializmu v súlade s našimi národnými špecifikami, zásadné zlepšenie životných podmienok pracujúceho ľudu. Aby sme mohli spolu s vami pristúpiť k práci, je však potrebný poriadok, disciplína a po-

kaj. Nepriateľské elementy, ktoré sa pripojili k pokojne demonštrujúcej mládeži, pomýlil mnoho čestných pracujúcich a obrátil ich proti demokracii a ľudovej moci.

[...] Verte nám, že poučení z chýb minulosti, dovedieme našu vlasť k rozkvetu!

Budapešť, 24. októbra

→ Népújság, 25 októbra 1956. *A forradalom hangja* (Hlas revolúcie). Ed. László Varga. Budapešť 1989.

Poľsko. Gomuľkov prejav, ktorý počúvalo 300 tisíc ľudí, zhromaždených na Námestí Prehliadok (poľsky Plac Defilad) vo Varšave, bol sprevádzaný ováciami. Napriek náladám verejnosti vyzýval na ukončenie zhromaždení a demonštrácií. Vyjadroval obavy zo živelného hnutia, ktoré sa vymkne spod kontroly strany. To sa udialo v kontexte mnohotisícových demonštrácií v celej krajine, ktoré začali po Gomuľkovom prejave postupne utíchať.

Władysław Gomułka v prejave na zhromaždení vo Varšave:
Dosiahli sme ubezpečenie od súdruha Chruščova, že sovietske vojská na poľskom území sa v priebehu dvoch dní vrátia na miesta stálej dislokácie, v ktorých sú umiestnené na základe medzinárodných dohôd v rámci Varšavskej zmluvy. [...]

Súdruhovia! Čas súri. Strana musí pristúpiť k riešeniu každodenných, ťažkých záležitostí našej ekonomiky a života štátu.

Dnes sa obraciame na pracujúci ľud vo Varšave a v celej krajine s výzvou: dost' bolo zhromaždení a demonštrácií! Je čas pristúpiť ku každodennej práci, oživej vierou a vedomím, že strana spolu s robotníckou triedou a ľuďom bude viesť Poľsko na novej ceste k socializmu.

Varšava, 24. októbra

→ Trybuna Ludu, č. 298, 25. októbra 1956.

Wiktor Nowakowski, predseda Výrobného družstva „Produkcja“:

Dnes sa zúčastňujem obrovského zhromaždenia pred Palácom kultúry. Hovorí Gomułka. Poslucháči reagujú správne, lebo napr. vo chvíli, keď hovorí o Chruščovom prísľube stiahnutia sovietskych vojsk na svoje základe, je odpoveďou ticho. Sem-tam počut potlesk na znak spokojnosti. Celkovo panuje mlčanie, čo je prejavom údivu, prečo sa vôbec sovietske vojská pohli zo základni do

Budapešť,
október 1956.
Povstanci v uliciach mesta.

Varšava. Teraz už aj idiot pochopil, že o suverenite doteraz nebolo možné hovoriť.

Varšava, 24. októbra

→ Wiktor E. Nowakowski. *Okruchy systemu* (Omrvinky systému). Karta 76, 2013.

Jacek Kuroń, predseda Zväzu poľskej mládeže (ZMP) na Varšavskej technickej univerzite:

Povedali sme si: práve ukončuje revolúciu, vodca sa dostal k moci. [...] Vrátili sme sa po tomto zhromaždení do Školského výboru ZMP. Všetci sme zúrili. To jeho „dosť bolo zhromaždení“ nás absolútne pobúrilo, hoci sami sme boli z tých zhromaždení veľmi unavení. To bolo jediné, čo nám mal povedať?

Varšava, 24. októbra

→ Jacek Kuroń. *Wiara i wino* (Viera a vina). Varšava 1990.

Stanisław Kuziński, druhý tajomník Varšavského výboru PZRS:
Po formálnom rozpustení zhromaždenia sa jeho účastníci rozdelili na dve skupiny. Prvú, značne sebavedomú, [...] Goździk [...] viedol na námestie Ústavy a pred budovu Varšavskej technickej univerzity, kde sa postupne sama rozišla. Druhá niekoľkotisícová skupina išla po Alejach Ujazdowskich a chcela hádzať kamene na budovu sovietskeho veľvyslanectva. Znamenalo by to pokus o spochybnenie dohody so sovietskou delegáciou, ktorú sa s veľkými ťažkosťami práve podarilo dosiahnuť. Vtedy pomohli [...] skupiny robotníkov, zhromaždené v blízkosti KW v ulici Aleja Róż a Chopinovej ulici, ktorí sa s výkrikmi, ktoré tu nemožno reprodukovat', zamiešali do skupiny a úplne ju rozprášili.

Varšava, 24. október

→ Stanisław Kuziński. *Zwrot '56 z perspektywy Komitetu Warszawskiego* (Zvrat '56 z perspektívy Varšavského výboru). Dziś, č. 10, 1996.

Jan Józef Szczepański:

Tragické povstanie v Budapešti.

Dnes prebehli dve demonštrácie, charakteristické pre súčasné nálady. Zhromaždenie s Gomułkom vo Varšave, plné autentického entuziazmu a taktických vyjadrení, ktorým poslucháči dokonale rozumejú a večer demonštrácia pred maďarským veľvyslanectvom na odporu povstalcov, ostro odsúdené v komuniké, vysielanom v rozhlase. Gomułka balansuje na lane s neobyčajnou šikovnosťou. [...]

WŁADYSŁAW SZCZEPAŃSKI / FORUM

Nálada národného úpadku zmizla. V posledné dni ľudia nie sú tí istí. Večer som videl na Plantách Planty [park v centre Krakova – pozn. prekl.] typických „bažantov“ [mladých ľudí s farebným oblečením] a štrícákov, ktorí so zápalom diskutovali o najnovších udalostiach. Ľudia musia mať skutočnú pastvu pre city. Len aby nás situácia nezatlačila naspäť do sveta fikcie.

Krakov, 24. októbra

→ Jan Józef Szczepański. *Dziennik 1945–1956* (Denník 1945–1956), zv. 1, Krakov 2009.

Poľsko. Sejm schválil nový volebný zákon. Na rozdiel od doterajšieho, ktoré z hlasovania robilo prázdny rituál, umožnil účasť väčšieho počtu kandidátov, ako je počet poslancov. Voľby, ktoré sa mali pôvodne konať v decembri, boli vypísané na 20. januára 1957.

Varšava, 24. októbra 1956. Vystúpenie Władysława Gomułka počas zhromaždenia na Námestí Prehliadok (poľsky Plac Defilad).

25. októbra

Maďarsko. Jednotky ÁVH [maďarskej komunistickej tajnej polície Úrad štátnej bezpečnosti – pozn. prekl.] masakrujú demonštrantov pred parlamentom, dôsledkom je niekoľko desiatok obetí na životoch. So súhlasom Moskvy nahrádza Gerőa János Kádár, ktorý bol v období stalinizmu väznený. Nagy požaduje stiahnutie sovietskych vojsk.

Zo správy Anastasa Mikojana a Michaila Suslova pre ÚV KSSZ: *Súdruh Imre Nagy nás požiadal o posilnenie početného stavu našich vojsk na území Budapešti, osobitne pechoty. Súdruh Malinin sľuboval maďarským súdruhom, že zvýšime stavy našich jednotiek, usilujúcich sa o obnovenie poriadku na území Budapešti. [...] V meste neutícha strelba. Na strelbu zo striech a horných poschodí domov sovietske jednotky odpovedajú palbou z guľometov, samopalov PPŠ, často aj z diel obrnených automobilov. [...]*

Budapešť, 25. októbra

→ A „Jelcin-dosszié“. Szovjet dokumentumok 1956-ról („Jelcinova zložka“. Sovietske dokumenty z roku 1956). preklad do maďarského jazyka: Éva Gál a i. Budapešť 1993.

Tibor Pákh, právnik, prekladateľ:

Bol som zranený pred parlamentom [...]. To nebolo ostreľovanie, ale pomalá, dôsledná masakra. [...] Nemali sme ako utiecť. [...] Keď palba trochu utíchla, spolu s inými som sa schoval pod arkádami južného vstupu do parlamentu. Arkáda bola plná. Búchal som na dvere, aby nás pustili dovnútra, lebo strieľali aj od Akademickej ulice. [...] Keď strelba utíchla, znova sme sa pokúšali utiecť, lebo stáli sme rovno oproti obrnenému transportéru. A vtedy ma trafila strela z neho. Chvilu som ležal medzi mŕtvymi a potom som utiekol [...].

Budapešť, 25. októbra

→ Rozhovor s Tiborom Pákhom, autorka: Eszter Balázs, 1997–1998, OSZK 1956th Institute – OHA, No. 690.

Pavel Tigríd, český spisovateľ:

Ocelové pásy sovietskych tankov sa presúvali po uličnej dlažbe v poslednom dejstve tej tragédie a my v Československu sme nepohli ani prstom. Keď v komunistickom Poľsku ľudia robili peňažné zbierky na lieky a krv pre maďarských revolucionárov, Česi tipovali výsledky zápasov a v Bratislave išli na hokej.

New York

→ Pavel Tigríd. *Marx na Hradčanech* (Marx na Hradčanech). Brno 2001.

NDR. Prvý tajomník SED Walter Ulbricht v rozhovore s ministrom verejnej bezpečnosti Ernstom Wollweberom obvinil poľský bezpečnostný aparát z toho, že neurobil nijaké kroky, ktoré by znemožnili návrat Gomuľku k moci.

26. októbra

Poľsko. Gomuľkovi vyslanci Władysław Bieńkowski a Zenon Kiszko navštívili v Komańczy kardinála Stefana Wyszyńskiego, ktorý tam bol internovaný od septembra 1953 a oznámili mu rozhodnutie prvého tajomníka o jeho prepustení.

Kardinál Stefan Wyszyński:

O 9.00 hodine sa v kláštore v Komańczy ohlásili štátny tajomník ministerstva spravodlivosti Zenon Kliszko a poslanec Władysław Bieńkowski, na príkaz Władysława Gomuľku [...]. Oboznámili ma so sociálno-ekonomickou situáciou v krajine ako aj s vnútro-

Budapešť, október 1956. Obyvatelia mesta utekajú z miesta, kde prebiehajú boje medzi maďarskými povstalcami a Červenou armádou.

HENRI CARTIER-BRESSON / MAGNUM PHOTOS / PHOTO: OLYMP

litickým a zahraničnopolitickým vývojom. Všetky tieto správy si vyžadujú, aby sa situácia v krajine čo najrýchlejšie v plnej miere upokojila. Władysław Gomułka sa nazdáva, že v prípade vzťahov medzi štátom a cirkvou vyvoláva najväčší nepokoj v spoločnosti súčasná situácia kardinála. Preto ich tajomník strany delegoval, aby si vypočuli jeho názor. Moja odpoveď bola: „Tri roky zastávam názor, že miesto kardinála Poľska je vo Varšave“.

Komańcza, 26. októbra

→ Stefan Wyszyński. *Zapiski więzienne* (Väzenské zápisky). Varšava 2006.

Október

NDR. Dovtedy bolo približne 21 tisíc ľudí prenasledovaných v uplynulom období omilostených alebo rehabilitovaných, hoci väčšinou išlo o nacistov a nie o politických väzňov. Patria medzi nich o. i. aj politici SED Anton Ackermann, ktorý sa svojho času vyslovoval za nemeckú cestu k socializmu a bývalý minister

spravodlivosti Max Fechner, ktorý bol uväznený po tom, ako sa vyslovoval proti represiám voči účastníkom robotníckych vystúpení v roku 1953.

28. októbra

Maďarsko. Bolo vyhlásené prímerie. Vláda uznala, že prebiehajúce udalosti nemajú kontrarevolučný, ale demokratický a národný charakter.

Z podmienok prímeria, vypracovaných skupinou povstalcov z Corvinközu:

Veliteľstvu Sovietskej armády

[...] Proti nám bojuje iba časť ÁVH a časť sovietskych vojsk, umiestnená v Budapešti. Odsudzujeme tých maďarských politikov, ktorí vás v záujme posilnenia svojej pozície požiadali o ozbrojenú podporu. Príslušníkov ÁVH, ktorí vyprovokovali ozbrojené povstanie a nepotrebné krviprelievania, považujeme za vrahov vlastných bratov. Nedokážeme však pochopiť vás, nie sme predsa vonkajším nepriateľom, iba utláčaným národom, ktorý sa oprávnené dožaduje svojich práv. [...]

Prečo bojujete proti nám? Prečo je ruská krv prelietaná kvôli našim vnútorným záležitostiam? [...] Nechajte ten boj na nás a my si vybojujeme svoje práva, ktoré majú patriť každému človeku.

[...] Žiadame, aby sovietska armáda ukončila nepriateľskú činnosť, stiahla sa na svoje základne a do 31. decembra tohto roku opustila územie našej krajiny.

Budapešť, 28. októbra

→ Gergely Pongrácz. *Corvinköz - 1956*, Budapešť 1989.

Koniec októbra

Poľsko. V rozhlase bola vyhlásená výzva na darovanie krvi pre Maďarov. Podarilo sa vyslať takmer 800 litrov krvi, získanej od niekoľko tisíc ľudí, ako aj lieky a potraviny. V celom Poľsku vznikajú Výbory na pomoc Maďarsku, konajú sa aj demonštrácie solidarity. Poľská tlač otvorene informuje o udalostiach pri Dunaji, čo možno interpretovať aj ako varovanie, určené poľskej verejnosti, čo hrozí v dôsledku vyhrocovania emócií.

Varšava,
október 1956.
Kardinál Stefan
Wyszyński
po prepustení
z internácie.

Budapešť, október–november 1956. Vykladanie dodávok krvi, ktorú maďarským občanom darovali obyvatelia poľskej Poznane.

Z článku *K maďarskej tragédii:*

Udalosti v Maďarsku otriasajú svedomím každého čestného človeka v Poľsku. Už mnoho dní trvajúci bratovražedný boj a ťažké obeť, ktoré prináša, zahalili do smútku aj našu krajinu. Mnohí z nás si kladú dramatickú otázku, ako sa to stalo, že v podmienkach existencie ľudovej moci nemalá časť maďarského ľudu vystupuje proti tejto moci so zbraňou v ruke? [...]

Konzervatívne, stalinistické elementy vo vedení brzdili doslova do poslednej chvíle procesy demokratizácie. K pokojnej demonštrácii budapeštianskej mládeže, vyjadrujúcej solidaritu so zmeŕaniami v Poľsku, prehovoril ostrými a nenáležitými slovami bývalý prvý tajomník Ernő Gerő, odsudzujúci demonštrujúcich za údajnú „reakčnosť“.

Varšava, 28. októbra

→ Trybuna Ludu, č. 301, 28. októbra 1956.

/ 29. októbra

Poľsko. Ústredný výbor PZRS vypracoval výzvu Maďarom, ktorá bola publikovaná v maďarskej tlači. Zároveň Gomułka a Cyrankiewicz, ktorí sú pod dokumentom podpísaní, kritizujú Gerőa a podporujú Nagya, vrátane požiadavky na stiahnutie sovietskych vojsk z Maďarska.

Z Výzvy Ústredného výboru PZRS bratom Maďarom:

Bratia Maďari! Vy a my sme na rovnakej strane, na strane slobody a socializmu. [...] Nech mier zavládne v Maďarsku, mier a jednota národa, ktorá je Vám tak potrebná na realizáciu rozsiahleho programu demokratizácie, pokroku a socializmu, ktorý predložila Vaša Vláda národnej jednoty.

Varšava, 29. októbra

→ Trybuna Ludu, č. 302, 29. októbra 1956.

/ 30. októbra

Maďarsko. O 7.20 hodine Ministerstvo národnej obrany informuje v rozhlase o stiahnutí sovietskych síl z Budapešti. Vytvorila sa nová vláda, ktorú popri komunistoch vytvárajú aj predstavitelia nových politických strán, ktoré v priebehu posledných

dní obnovujú svoju činnosť. Povstalci zaútočili na sídlo Budapeštianskeho výboru strany a zmasakrovali pracovníkov Bezpečnosti, ktorí sa v ňom zdržiavali. Lynčovanie všeobecne nenávidených príslušníkov prebieha v týchto dňoch v Budapešti, ako aj v iných mestách. V Maďarsku bol fakticky obnovený systém viacerých politických strán. Na slobodu sa dostal kardinál József Mindszenty, ktorý bol od roku 1948 väznený a odsúdený na doživotie. Väzenia opúšťajú aj tisíce ľudí, odsúdený v politických procesoch.

Budapešť,
30. októbra
1956. Kardinál
József Mindszenty
s vodcom povstalcov
po prepustení.

KEystone / PAP

Gyula Csics, žiak:

Povstalcí obesili dvoch príslušníkov ÁVH za nohy na strome. Jeden bol v policajnej uniforme, druhý v uniforme maďarského plukovníka tankových vojsk. [...] Obaja mali trikolóry v gombíkovej dierke, aby pomýlili povstalcov [...].

Večer už rozhlas vysielal ako Slobodné rádio Kossuth a informoval, že vznikla národná garda a prepustili Mindszentyho.

Budapešť, 30. októbra

- ➔ Gyula Csics. *Węgierska rezolúcia 1956. Namietni dwunastoletka* (Maďarská revolúcia 1956. Spomienky dvanásťročného chlapca). Varšava 2016.

Andrzej Kijowski:

Dnes večer správy o novej eskalácii bojov, o prísune sovietskych posíl. Uvidíme, to sa môže skončiť veľmi zle. Alebo veľmi dobre. Je možné, že poľská a maďarská revolúcia je cenou za to, aby sme sa vyhli vojne... Rusi sa konečne presvedčia, že sú úplne sami. Čo bude ďalej? Buď sa v ZSSR dostane k moci konzervatívne krídlo na čele s Molotovom a vtedy možno očakávať všetko, vrátane vtrhnutia vojsk do našej krajiny, alebo príde k slovu liberálne krídlo na čele s [Georgijom] Maleňkovom – a vtedy môže byť lepšie. [...]

Po meste chodia ľudia s maďarskými trikolórami na klopách, pred univerzitou prebieha zbierka na lieky, maďarské zástavy, plagáty, ktoré malujú študenti Akadémie výtvarných umení (ASP). Na rohu ulíc Jerozolimskie a Nowy Świat visí na stĺpe maďarská zástava a plagát: reťaz prerušená krvavou škrvnou.

Varšava, 30. októbra

- ➔ Andrzej Kijowski. *Dziennik 1955–1969* (Denník 1955–1969). Krakov 1998.

Poľsko. Stretnutie Gomuľku s predstaviteľmi katolíckej inteligencie. Bolo prijaté rozhodnutie o vrátení časopisu Tygodnik Powszechny legítimnej redakcii, ktorá bola zlikvidovaná v roku 1953 v prospech zoskupenia okolo Bolesława Piaseckiego. Prvý tajomník vyslovuje aj súhlas s vydávaním katolíckeho mesačníka Znak.

Jerzy Zawieyski, predseda Celopoľského klubu pokrokovej katolíckej inteligencie:

[Gomuľka] hovorí s nami ako Poliak, nie ako príslušník strany. Najprv povedal o Sovietskom zväze, že najdôležitejšie je uvoľniť sa od tohto zasahovania, že už sa to stalo a teraz si môžeme vo vlastnej krajine vládnuť sami. To však neznamená, že nebezpečenstvo pominulo a akékoľvek protisovietske vystúpenia znameňajú vystúpenia proti Poľsku. Vyjadril obavy, že katolícka mládež nie je ovládaná a na zhromaždeniach nastoluje provokatívne požiadavky [...]. Prosil nás, aby sme pomohli vláde pri upokojovaní a usmerňovaní nevypočítateľných vystúpení. S uznaním privítal našu pripravenosť spolupracovať na obnove Poľska a vyslovil sa, že na takej súčinnosti s katolíckou verejnosťou mu veľmi záleží.

Varšava, 30. októbra

- ➔ Jerzy Zawieyski. *Dzienniki* (Denníky), zv. 1. Varšava 2011.

Budapešť,
október 1956.
Telo príslušníka
ÁVH [maďarskej
komunistkej
tajnej polície
Úrad štátnej
bezpečnosti –
pozn. prekl.]
— po poprave.

Budapešť, október–november 1956. Ničenie sovietskych propagandistických materiálov.

1. novembra

Maďarsko. Imre Nagy vyhlásil vystúpenie Maďarska z Varšavskej zmluvy a jeho neutralitu. Obrátil sa na OSN so žiadosťou o jej garantovanie. Približne o 22.00 hodine rozhlas vysiela prejav Jánoša Kádára. V čase, keď bol prejav vysielať, sa Kádár už v hlavnom meste nenachádzal. Tajne odišiel do ZSSR, kde so sovietskymi predstaviteľmi rokoval o vytvorení nového maďarského vedenia. Nikita Chruščov v priebehu nasledujúcich dní informoval lídrov štátov Varšavskej zmluvy o rozhodnutí potlačiť maďarskú revolúciu ozbrojenou cestou.

János Kádár v prejave:

Maďarskí robotníci! Roľníci! Inteligencia!

[...] Dôstojné povstanie nášho národa oslobodilo Maďarsko od jarma vlády Rákosiho, vybojovalo slobodu pre ľud a nezávislosť pre štát, bez ktorých neexistuje a nemôže existovať socializmus. Môžeme smelo povedať, že ľudia, ktorí sú zodpovední za ideovú a štruktúrálne prípravu a vedenie revolúcie, pochádzajú z vašich radov. [...]

Budme k sebe úprimní. Ľudové povstanie sa ocitlo na križovatke. Buď maďarské demokratické strany nájdú v sebe dost sily, aby posilnili to, čo dosiahli, alebo budeme čeliť otvorenej kontrarevolúcii.

Budapešť, 1. novembra

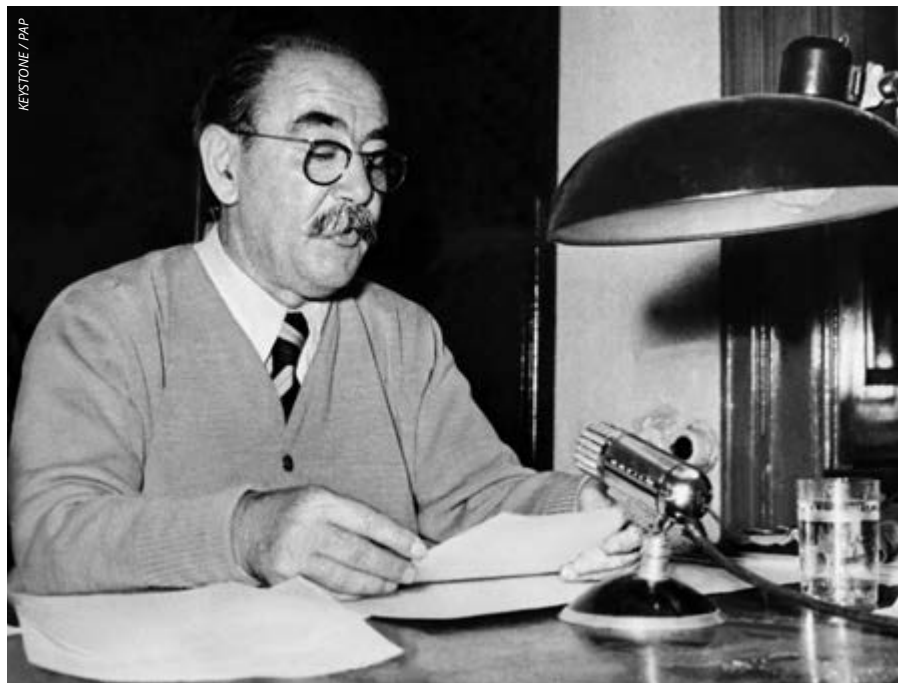
- Népszabadság, 2. novembra 1956, citované podľa: *Egy népfelkelés dokumentumai-ból, 1956* (Z dokumentov jedného ľudového povstania, 1956). Ed.: Tamás G. Korányi. Budapešť 1989.

2. novembra

Poľsko. Politické byro ÚV PZRS vydalo vyhlásenie, v ktorom kritizovalo sovietsku intervenciu v Maďarsku. Poukazovalo na to, že krízu môžu vyriešiť sami Maďari. Poľskej verejnosti boli adresované upokojujúce výzvy.

Jan Józef Szczepański:

Prepuká panika. Rozhlas vysiela ráno každú pol hodinu výzvu ústredného výboru na zachovanie pokoja. Ľudia úplne vykúpili všetky potraviny. Pred obchodmi sa tvoria rady. V Maďarsku vraždia komunistov. Zdá sa, že udalosti sa tam úplne vymkli z rúk akejkoľvek moci. [...]

OSN stratila akúkoľvek autoritu. Obludnosť tejto obnaženej politickej brutality cítiť ako skazený vzduch. Úniku pred ňou niet.

Krakov, 2. novembra

- Jan Józef Szczepański. *Dziennik 1945–1956* (Denník 1945–1956), zv. 1. Krakov 2009.

3. novembra

Maďarsko / ZSSR. Členovia maďarskej delegácie vedenej ministrom obrany Pálom Maléterom, ktorá mala so sovietskymi predstaviteľmi rokovať o podmienkach stiahnutia Červenej armády, boli jej príslušníkmi zatknutí na sovietskom veliteľstve v maďarskom Tököl. V Moskve, na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSSZ, vznikla vláda pod vedením, Jánoša Kádára a Ferenca Münnicha, ktorej úlohou bolo nahradiť vládu Imreho Nagya.

Budapešť,
1. novembra
1956. Imre Nagy
vyhlasuje neut-
ralitu Maďarska.

Kardinál József Mindszenty v rozhlasovom vystúpení:

Naša situácia závisí od toho, čo plánuje so svojimi ozbrojenými silami, ktoré sa nachádzajú na našom území, urobiť dvestomiliónové ruské impérium. Rozhlas informuje, že ich sily neustále rastú. My sme neutrálny štát, nepredstavujeme pre ruské impérium dôvod na krviprelievanie. [...] Jeden štát napáda druhý, keď bol sám napadnutý. My však sme na Rusko nezaútočili! [...]

Nech každý v krajine vie, že boj, ktorý sa začal v Maďarsku, nebol revolúciou, ale národnooslobodzovacím zápasom. [...] Sú potrebné nové, čestné voľby, ktorých sa budú môcť zúčastniť všetky politické strany. Priebeh volieb musí prebiehať pod medzinárodnou kontrolou.

Budapešť, 3. novembra

➔ József Mindszenty. *Emlékirataim*, Toronto 1974. citované podľa: *Egy népfelkelés dokumentumaiból*, 1956. Ed.: Tamás G. Korányi, Budapest 1989.

4. novembra

Maďarsko. Začala sa druhá sovietska intervencia. Podobne ako počas prvej, ozbrojený odpor kladie viac než desaťtisíc povstalcov v Budapešti. O 5.20 hodine rozhlas prvý raz vysielal krátke vyhlásenie Imreho Nagya, ktoré bude neskôr mnohokrát opakované v angličtine, francúzštine, nemčine, ruštine, češtine a poľštine. Následne sa premiér spolu s najbližšími spolupracovníkmi uchýlil na juhoslovanské veľvyslanectvo.

Správa Imreho Nagya adresovaná generálnemu tajomníkovi OSN, odvysielaná rozhlasovou stanicou Slobodné Rádio Kossuth:

Hovorí Imre Nagy, predseda Rady ministrov Maďarskej ľudovej republiky. Dnes na úsvite sovietske jednotky zaútočili na naše hlavné mesto s jasným úmyslom zosadiť legálnu demokratickú vládu Maďarska. Naše vojská vstúpili do bojov. Vláda zostáva na svojich pozíciách. To je moja správa, určená ľudu Maďarska a celému svetu.

Budapešť, 4. novembra

➔ Magyar Távirati Iroda (Maďarská tlačová agentúra), <http://1956.mti.hu/pages/Audio.aspx> [prístup: 11.07.2017].

Olaf Csongvai, študent:

Spal som na stole v nejakej kancelárii na ulici Túzoltó. Nadránom chlapci povedali, že Rusi sa vrátili. Pamätám, že v prvom momente som si pomyslel, nech ich šľak trafi, nemohli počkať niekoľko hodín, tak dobre sa mi spalo. [...] Vzali sme zbrane.

[...] Na Berzenczeyovej ulici sa zrazu objavila jednotka sovietskej pechoty. Začal som do nich strieľať, ale oni ani nepridali do kroku, išli pokojne smerom k nám. To bol hrozný pocit. Vari oni nepocitujú strach? Strieľal som do nich, ale oni ani nepadali na zem, len išli ďalej. Vtedy som sa začal báť. Neľakali ma tanky. Nepocitoval som strach, keď strieľali. Ale pechota... Báľ som sa masakry, toho, že sa tu budeme navzájom vraždiť.

Budapešť, 4. novembra

- Rozhovor s Perom Olafom Csongvaiom. Rozhovor viedol László Eörsi, 1992, OSZK 1956th Institute OHA, No. 420.

Leszek Dzięgiel, etnológ:

V ešte mocou neovládanej krakovskej tlači sa objavovali aktuálne články, hoci už sem-tam sa ozývali varovania: vidíte, kam vedie nedostatočná umiernenosť a málo rozvahy! Strach, že Moskva pod akoukoľvek zámienkou zasiahne aj u nás, že len čaká na hocijaké gesto, slovo, vystúpenie.

Krakov, 4. novembra

- Leszek Dzięgiel. *Swoboda na smyczy. Wspomnienia 1946–1956* (Sloboda na vôdzke. Spomienky 1945–1956). Krakov 1996.

Z Vyhlásenia Študentského revolučného výboru:

Nechceme, aby nás stretol osud bratov Maďarov. V našej krajine i mimo nej existujú sily, schopné v každom momente potlačiť našu revolúciu. Je taktiež isté, že pozdĺž našich hraníc sa nachádzajú vojenské sily. Rozum nám nedovoľuje vytvoriť zámienku, aby vstúpili do boja.

Krakov, 4. – 5. novembra

- Andrzej Bratkowski. *W Budapeszcie ktoś bliski potrzebował pomocy* (V Budapešti niekto blízky potreboval pomoc). In: *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość, rozsądek* (Október 1956. Prvá diera v systéme. Vzburá, mladosť, rozvaha). Ed.: Stefan Bratkowski. Varšava 1996.

Poľsko. Porada stranického aktívu. Gomuľka vo svojom vystúpení ubezpečuje, že aktivisti PZRS nebudú hodnotení podľa predchádzajúcich aktivít, ale podľa súčasných postojov. Upokojil

MARCO DE BIASI / LEEIMAGE / EAST NEWS

Budapešť,
november 1956.
Príslušník ÁVH,
chytený povstalcami.

tak obavy mnohých funkcionárov, že demokratizácia bude viesť k oslabeniu postavenia aparátu.

Jan Józef Szczepański:

Vo Varšave panuje neznesiteľné napätie. Prakticky všetci sa obávajú, že v každej chvíli sa môže stať to najhoršie. Prestali platiť všetky ideologické masky. Všetci dobre vedia, že existuje iba jedno, smrteľné nebezpečenstvo. [...] Pocity, že náš osud je v rukách zločinných šialencov, je strašný.

V tomto momente je o to viac cítiť chvíľkový návrat do okruhu civilizovaného Západu. Hoci len v tom, že ľudia hovoria to, čo si naozaj myslia, že nie sú pasívne uhnetenou hlinou. Študenti s maďarskými zástavkami v klopách – vyjadrenie morálneho názoru v tak skromnom rozsahu už vypovedá o celom priepastnom rozdiel.

Varšava, 4. novembra

- Jan Józef Szczepański. *Dziennik 1945–1956* (Denník 1945–1956), zv. 1, Krakov 2009.

KEWSTONE / PAP

Z listu „Anonymu z Radomu“:

Azda už všetkých opustila horúčka poľskej októbrovej revolúcie. V súčasnosti sa už trpezivo pozeráme na všetko. A čo sa ukazuje? Tak ako sme predtým sedeli v zaplombovanom vagóne a dusili sme sa parou z Moskvy, sedíme aj teraz. Povedal by som, že sme si iba vytĺkli kúsok dosky a zavialo trochu čerstvého vzduchu. Tí, čo nevideli, ale zacítili, začali kričať: Hurá! Mysleli, že sa otvorili celé dvere a možno vstúpiť. Čoskoro sa presvedčili, že bola vytlčená iba jedna doštička a všetko je také, ako bolo. Nadalej treba stáť vo vagóne. Tí, čo stáli ďalej, narobili nepotrebný krik. [...]

Kde sú tie zmeny? [...] Usilovne sa rozhliadam dookola, počúvam, čítam a naozaj – z čoho sa máme tešiť?

Radom

→ *Księga listów PRL-u* (Kniha listov PRL), zv. 2. Ed.: Grzegorz Sołtysiak. Varšava 2005.

7. novembra

Maďarsko. Na úsvite sovietske bojové vozidlá priväzajú Kádára a jeho vládu do parlamentu. Popoludnie zloží vláda prisahu, hoci legálna vláda Imreho Nagya nepodala demisiu. Obnovuje sa štátna administratíva spreď 23. októbra.

Gyula Csics:

Dnes som mal oslavovať dvanásť rokov. Nemohli sme dnes oslavovať narodeniny, lebo aj dnes strieľali. Aj keď nie v takom rozsahu, ale aj z diaľky bolo počuť strelbu. [...] Len čo som prešiel cez ulicu, prešlo po nej šesť tankov. Jeden z nich zastal pred našim domom a strieľal. Kvôli tomu sa niekoľko okien v dome rozbilo.

OROSZOK
HAZA!!

ПОШЛИ
ДОМОЙ!!!

Budapešť,
november 1956.
Barikáda na
ulici. Nápisy
po maďarsky
a po rusky:
„Rusi domov!!
Chodte
domov!!“.

Popoludní sa začali rozsiahle boje. Strielali ťažké delá. Zrazu sa medzi obyvateľmi domu rozšírila správa, že [obchodný dom] Corvin začal horieť. Doma rýchlo naplnili vodou všetky vedrá a lavóry, aby bolo možné uhasiť oheň, keby zasiahol dom.

Budapešť, 7. novembra

- Gyula Csics. *Węgierska rewolucja 1956. Pamiętnik dwunastolatka* (Maďarská revolúcia 1956. Spomienky dvanásťročného chlapca). Varšava 2016.

Zo správy Georgija Žukowa, ministra obrany ZSRR:

9. novembra naše jednotky pokračovali v likvidácii menších povstaleckých skupín, odzbrojovali bývalých vojakov maďarskej armády, konfiškovali zbrane, ktoré vlastnilo miestne obyvateľstvo. [...] Politická situácia v krajine sa zlepšuje. Na niektorých miestach sa však nepriateľský element ďalej pokúša sťažiť obnovenie poriadku a normalizáciu života. Situácia v Budapešti je naďalej komplikovaná, obyvatelia trpia nedostatkom potravín a paliva. Vláda Jánoša Kádára spolu s veliteľmi sovietskych jednotiek vydávajú nariadenia s cieľom zabezpečiť zásobovanie obyvateľov Budapešti potravinami.

Budapešť, 10. novembra

- A „Jelcin-dosszié“. *Szovjet dokumentumok 1956-ról („Jelcinova zložka“*. Sovietske dokumenty z roku 1956). preklad do maďarského jazyka: Éva Gál a i. Budapešť 1993.

Jarosław Iwaszkiewicz, spisovateľ:

Zážitky dní veľkých a tragických, ľudská podlosť a hrdinstvo. Predovšetkým však rozčarovanie, všetky veľké heslá mocných tohto sveta sa ukázali ako lož. Opojení vlastnou silou sa nepozerajú na nič a iba tie nešťastné a malé štáty, malé národy sa usilujú nahradiť silu právom. A vždy sú za to bité. Nešťastné Maďarsko, nielen tak strašne nešťastné, ale ešte aj oplúvané, očierňované, osočované. Nešťastní tí ľudia, ktorí už to nemohli zniesť. [...] A odnikiaľ nič, iba sila, iba násilie, len chamtivosť, len odsúdenie ľudí na utrpenie.

Stawisko, 10. novembra

- Jarosław Iwaszkiewicz. *Dzienniki 1956–1963* (Denníky 1956–1963). Varšava 2010.

11. novembra

Maďarsko. Posledné ohniská odporu povstalcov v robotníckej štvrti Csepel boli zlikvidované.

ZO ZBIERKY JÁNOSA TISCHLERA

Budapešť, no-
vember 1956.

13. novembra

Poľsko. Konstantin Rokossovskij, ktorý bol v krajine vnímaný ako predstaviteľ sovietskej moci, bol odvolaný z postu ministra národnej obrany v dôsledku vlny rezolúcií, prijímaných v mnohých vojenských jednotkách, ktoré tento krok požadovali.

18. novembra

Poľsko. Pouličné nepokoje v meste Bydgoszcz, ktoré odštartoval pokus milície [označenie pre políciu v komunistickom Poľsku – pozn. prekl.] o upokojenie výtržností pred kinom. Demonstranti hádzali kamene na budovu Mestského výboru PZRS a demolovali rušičku vysielania rozhlasovej stanice Slobodná Európa.

Władysław Gomułka počas vystúpenia na straníckom aktíve:
Na území krajiny sa objavuje veľa nepriateľských vystúpení, rozbijanie okien, ba dokonca prípady napadnutí členov strany. Je ne-

zdravým javom, že reakcia prokuratúry na to je slabá. Teraz sme mali vystúpenia v Bydgoszczi, vystúpenia výtržnícke, provokačné a určitý chaos vznikol aj v našej milícii. Treba v tomto prípade robiť, čo sa robiť má. [...] Nebudeme prejavovať nijaký liberalizmus.

Varšava

→ *Fragmenty przemówienia Władysława Gomułki na naradzie I sekretarzy KW PZPR w dniu 23 listopada 1956 w Warszawie (Fragmenty vystúpenia Władysława Gomułku na porade prvých tajomníkov vojvodských výborov PZRS dňa 23. novembra 1956 vo Varšave). In: 6 lat temu (Kulisy Polskiego Października) (Spred šiestich rokov. Kulisy poľského októbra). Biblioteka „Kultury”, zv. 83, Dokumenty, Paríž 1962.*

Moskva / Poľsko. Skončila sa návšteva Gomułku a iných predstaviteľov nového vedenia v ZSSR. Počas nej boli dohodnuté podmienky pobytu sovietskych vojsk v Poľsku, otázka platieb za poľské uhlie, ktoré bolo exportované do Sovietskeho zväzu za znížené ceny ako aj otázka repatriácií.

Bydgoszcz,
 18. novembra
 1956. Zrútená
 25-metrová veža
 rušičky rozhlasej
 stanovice Slobodná
 Európa.

Biala Podlaska,
 18. novembra
 1956. Kvetý pre
 Władysława
 Gomułku pri návrate
 z Moskvy.

Terespol,
18. novembra
1956. Nadšené
prívitane poľskej
delegácie po návra-
te z Moskvy.

Maria Dąbrowska, spisovateľka:

Rokovania v Moskve zrejme mali úspešný priebeh. [...] Gomułkov návrat [...] bol nepretržitou reťazou víťazstiev už od Terespolu (súčasná hranica). Davy ľudí stáli na koľajniciach, zastavovali vlak dokonca aj medzi stanicami. [...] Keď pricestovali do Varšavy salónna súprava delegácie bola plná kvetov, listov, pozdravných telegramov a... hračiek, darovaných Gomułkovi, dokonca aj plyšových medvedíkov a bábi! Všade zborovo spievali: [Sto lat... Sto rokov – poľská pieseň, spievaná oslávencom – pozn. prekl.]

Varšava, 20. novembra

- Maria Dąbrowska. *Dzienniki powojenne 1945–1965* (Povojnové denníky 1945–1965), zv. 3, Varšava 1996.

Władysław Gomułka počas vystúpenia na straníckom aktíve:

Teraz sme tieto a všetky ďalšie otázky prezentovali sovietskej delegácii, sovietskej vláde a povedali sme, že ich považujeme za nesprávne vyriešené, povedali sme – vráťte to, čo nám patrí. [...] Máme právo s čistým štítom vystúpiť pred robotníckou triedou a povedať: je to naša zásluha, naša a ničia iná, nikto iný by to nevybavil. Zároveň, súdruhovia, treba povedať, že iné východiská, iné možnosti, iný program formovania politickej situácie v krajine, ako ten, ktorý hlása naša strana, neexistuje a nemôže existovať.

Varšava

- Fragmentsy przemówienia Władysława Gomułki na naradzie I sekretarzy KW PZPR w dniu 23 listopada 1956 w Warszawie (Fragmentsy vystúpenia Władysława Gomułki na porade prvých tajomníkov vojvodských výborov PZRS dňa 23. novembra 1956 vo Varšave). In: *6 lat temu (Kulisy Polskiego Października)* (Spred šiestich rokov. Kulisy poľského októbra). Biblioteka „Kultury”, zv. 83, Dokumenty, Paríž 1962.

19. novembra

Poľsko. Sejm schvaľuje zákon o robotníckych radách. Podľa neho majú rady rozsiahle právomoci. Jeho ustanovenia predstavujú pokus zosúladiť požiadavku zavedenia robotníckej samosprávy s požiadavkami centrálné riadenej ekonomiky.

Lechosław Goździk:

To, čo sme chceli, vyplývalo z hesiel, ktoré sme hlásali. Najdôležitejšou otázkou bola suverenita Poľska. Ďalšou dôležitou otázkou bolo to, že chceli sme byť doma páni, z čoho vyplynula požiadavka na vytvorenie robotníckych rád. Po VIII. pléne sa začali objavo-

vať po celej krajine ako huby po daždi. Telefóny neustále zvonili, prichádzala jedna delegácia za druhou, nestihali sme poskytovať ľuďom všetky informácie. [...] Navyše, moc nebola zainteresovaná na propagovaní robotníckych rád. [...] Pri priamych voľbách, keď robotnícku radu volia prostredníctvom tajného hlasovania, totiž každý hlasujte tak, ako uzná za vhodné...

Varšava

- Lechosław Goździk. *Byliśmy u siebie w domu* (Boli sme u seba doma). In: *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość, rozsządek* (Október 1956. Prvá diera v systéme. Vzbur, mladosť, rozvaha). Ed.: Stefan Bratkowski. Varšava 1996.

21. novembra

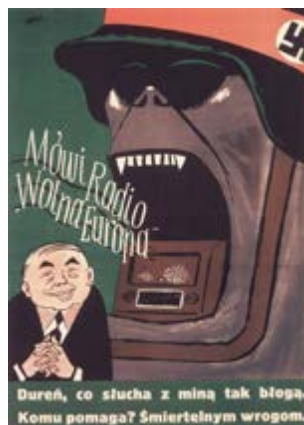
Poľsko. Pod vplyvom udalostí v Bydgoszczi vláda rozhodla o ukončení rušenia signálu západných rozhlasových staníc, vrátane Slobodnej Európy, na území Poľska.

Jan Nowak-Jeziorański:

Poľské relácie Rádia Slobodná Európa boli rušené z Československa a zo Sovietskeho zväzu. [...] Ťažko sa však dalo povedať, či toto rušenie predstavovalo nezištne poskytovanú „bratskú pomoc“ alebo bolo platené zo štátnych peňazí PĽR.

Mníchov, 21. novembra

- Jan Nowak-Jeziorański. *Wojna w eterze. Wspomnienia 1948–1956* (Vojna v étere. Spomienky 1948–1956), zv. 1, Krakov 1991.

Propagandis-tický plagát „Hovorí Rádio Slobodná Európa”. „Hlupák, ktorá počúva s tak nadšeným výrazom tváre. Komu pomáha? Úhlavným nepriateľom”.

MARIO DE BIASI / MONDADORI PORTFOLIO VIA GETTY IMAGES

22. novembra

Maďarsko. Napriek tomu, že Kádár vydal garancie bezpečného odchodu do Juhoslávie, Imre Nagy bol po opustení veľvyslanectva tohto štátu zatknutý a odvezený do Rumunska.

Jan Józef Szczepański:

V redakcii časopisu Przekrój som si prezeral množstvo zahraničných časopisov s fotografiami z Maďarska. Je to šokujúce. Množstvo scén lynčovania príslušníkov štátnej bezpečnosti. Ľudia boli doslova rozdrvení nenávisťou, ktorá tu bola rozsievaná celé roky. [...] Najstrašnejšia je tá nevyhnutnosť v uzavretom kruhu teroru a to pokračuje aj naďalej.

Krakov, 23. novembra

→ Jan Józef Szczepański. *Dziennik 1945–1956* (Denník 1945–1956), zv. 1, Krakov 2009.

Jerzy Stempowski v liste Jerzemu Giedroycovi:

Rozdiel medzi osudom Maďarov a Poliakov, ktorí sú rovnako výbušní, je zrejme spôsobený tým, že v Poľsku mala strana o niečo širšiu základňu a mohla [...] ovládnuť situáciu, kým v Maďarsku iniciatíva okamžite prešla do rúk ľudu, teda antikomunistov. Tí sa neorientovali, ako vyzerá skutočná situácia. Sám Nagy počítal s nejakou pomocou alebo diverziou zo strany Západu. Tragická otázka „čo robí OSN?“ sa neustále vracala v správach, posielaných do Viedne z obliehaného parlamentu v Budapešti a opakovala sa potom stále vo vysielaní rozhlasových staníc, ktoré ešte ostávali v rukách povstalcov.

V Corriere [della Sera] som pred niekoľkými dňami čítal celý obžalobný spis proti [prezidentovi USA Dwightovi] Eisenhowerovi, v ktorom boli citované jeho diskurzy o „liberation“ [angl. oslobodení] z prvej volebnej kampane. Tieto sľuby boli adresované v prvom rade Poliakom, o hlasy ktorých mu išlo, ale žiaden Poliak im neveril. Prečo ich zobrali vážne Maďari?

Bern, 23. novembra

→ Jerzy Giedroyc, Jerzy Stempowski. *Listy 1946–1969*, zv. 1, Varšava 1998.

29. novembra

NDR. Úrady obnovili vízovú povinnosť pre občanov iných štátov sovietskeho bloku, vrátane Poľska, ktorá bola zrušená začiatkom roka. Na základe obvinení z kontrarevolučného sprisahania bol uväznený novinár a filozof Wolfgang Harich – komunista, ktorý začal byť čoraz kritickejší voči systému.

Z článku *Likvidácia podvratnej skupiny*:

V súlade s vyhlásením Generálnej prokuratúry NDR bola dňa 29. novembra 1956 na základe príkazu Generálnej prokuratúry zatknutá skupina osôb, ktoré sa v spolupráci so západnými špeciálnymi službami usilovali o ohrozenie a zničenie ústavného poriadku Nemeckej demokratickej republiky. Vodcom tejto protištátnej skupiny bol istý Dr. Wolfgang Harich, zamestnaný ako redaktor vo vydavateľstve Aufbau v demokratickom sektore Berlína. [...] Obvinení pochádzajú bez výnimky z kruhov, nepriateľsky naladených voči socializmu a robotníckemu hnutiu. Politickým cieľom tejto podvratnej skupiny bolo obnovenie kapitalistického zriadenia v NDR.

Berlín, 25. novembra

→ *Staatsfeindliche Gruppe unschädlich gemacht* (Likvidácia podvratnej skupiny). Neues Deutschland, 1. decembra 1956.

November – december

Poľsko. Narastalo tempo procesu rozpadu roľníckych produkčných družstiev [obdoba československých jednotných roľníckych družstiev – pozn. prekl.]. Rozpad mal neraz živelný charakter, bez čakania na príslušné uznesenia. V priebehu polroka od VIII. pléna ich počet poklesol z viac než 10 tisíc na približne 1800. Zároveň prebiehala akcia repatriácie Poliakov zo ZSSR. Do konca roka pricestovalo do krajiny 16 tisíc ľudí. Prebiehali aj kádrové zmeny v podobe výmeny veľkej časti prvých tajomníkov vojvodských výborov a zredukoval sa počet pracovníkov stranického aparátu a ministerstva vnútra.

Jerzy Giedroyc v liste Jerzemu Stempowskému:

Vstupujeme do obdobia Gomułkovej personálnej diktatúry. Gomułka v praxi zrušil komunistickú stranu. [...] Najväčším pozití-

vom súčasnej situácie je výnimočná zhoda okolností z hľadiska personálneho obsadenia, konkrétne trojice Gomułka, Wyszyński a Cyrankiewicz. To vyzerá na dobrú garnitúru. Emigrácia (mám na mysli politické skupiny) je úplne porazená a dnes nemá nijaké šance. Wyszyński nesmeruje k vytváraniu kresťanskej politickej organizácie.

Maisons-Laffitte, 25. novembra

→ Jerzy Giedroyc, Jerzy Stempowski. *Listy 1946–1969*, zv. 1, Varšava 1998.

NDR, 1956.
Wolfgang Harich počas diskusie.

2. decembra

Poľsko. Koniec zjazdu Zväzu poľských spisovateľov. Za predsedu bol zvolený Antoni Słonimski.

Mieczysław Jastrun:

Na konci zjazdu som mal príležitosť ísť spolu s Dąbrowskou i Zawieyskim ako súčasť delegácie do ústredného výboru vo veci listu maďarských spisovateľov, ktorí žijú v emigrácii vo Viedni. Prijal nás samotný Gomułka. [...] Hovorí o dvoch proti sebe stojacich blokoch, čím naznačuje, že Západ dal Sovietskom voľnú ruku v hraniciach, definovaných medzinárodnými zmluvami.

Varšava, 4. decembra

➔ Mieczysław Jastrun. *Dziennik 1955–1981* (Dennik 1955–1981), Krakov 2002.

8. decembra

Maďarsko. V meste Salgótarján neďaleko hranice s Československom zaútočili bezpečnostné sily na baníkov, ktorí protestovali proti represiam, namiereným proti členom miestnej robotníckej rady. Zahynulo najmenej 46 ľudí.

10. decembra

Poľsko. Celoštátna porada harcerských aktivistov [poľská obdoba skautingu – pozn. prekl.] prijala rozhodnutie o obnovení činnosti Zväzu poľských harcerov (ZHP). Predsedom Najvyššej harcerskej rady sa stal Aleksander Kamiński, jeden z lídrov odbojovej organizácie Szare Szeregi (Sivé zástupy) počas nemeckej okupácie.

Zofia Zakrzewska, náčelníčka ZHP, v diskusii počas zjazdu:

Prelom v harcerskej práci bude tým hlbší, čím ostrejšia bude kritika chýb v harcerstve za posledné roky. Pre mnohých spomedzi nás ide o naše vlastné chyby. [...] XX. zjazd nám, harcerským vedúcim, ukázal príčiny našich porážok a našich neúspechov v práci s mládežou. Ako ostrý reflektor dostal na svetlo to, čo sa nám predtým nevyrazne črtalo. Ukázal, že nie je možné vychovávať v lži.

Lodž, 10. decembra

➔ *Krajowy Zjazd Działaczy Harcerskich w Łodzi. Uchwały, referaty, głosy w dyskusji* (Celoštátny zjazd harcerských aktivistov v Lodži. Uznesenia, referáty, diskusné príspevky). Varšava 1957.

Z listu Aleksandra Kamińskiego grafikovi a fejtónistovi Antonimu Wasilewskému:

Harcerstvo nemôže predstavovať detskú organizáciu nejakej jedinej, politickej organizácie staršej mládeže. Harcerstvo je celonárodným zväzom a má sa orientovať priaznivo k budúcej účasti harcerov vo všetkých legálnych mládežníckych politických a svetonázorových organizáciách v Poľsku. Harcerstvo, podobne ako náš štát, musí uznávať vedúcu úlohu PZRS v štáte a vo svojej výchovnej práci sa má orientovať na zapojenie do úsilia pochodovať poľskou cestou k socializmu, ktorej neoddeliteľnými prvkami sú demokracia a národná suverenita.

Lodž

➔ Krzysztof Persak. *Listy Aleksandra Kamińskiego do Antoniego Wasilewskiego z lat 1956–1958* (Listy Aleksandra Kamińskiego Antonimu Wasilewskému). Wiąz, č. 8, 1994.

Lodž, 8.–10. decembra 1956. Celo-poľský zjazd harcerských aktivistov harceri – poľská obdoba skautingu – pozn. prekl.

Poľsko. Nepokoje v Štetíne, ktoré odštartoval zásah milície proti opitému mužovi. Demonstranti zaútočili na veliteľstvo Občianskej milície [Milicja Obywatelska – poľská obdoba Verejnej bezpečnosti – pozn. prekl.] a zdemolovali konzulát ZSSR.

Zygmunt Mycielski:

V Poľsku narastá pobúrenie, robotnícke rady prijímajú čoraz šialenejšie uznesenia. Študenti takisto, pričom sa solidarizujú s hrdinským a zúfalým odporom Maďarov. Čoraz väčší sa u nás množia prejavy anarchie. Útoky na Občiansku milíciu, na stranícke schôdze prichádzajú roľníci, vydávajúci sa za členov Ľudovej strany, miestami aj so sekerami. V Štetíne sa konali demonštrácie, pred sovietskym konzulátom boli dokonca rozbité okná. Akékoľvek autority, budované prostredníctvom teroru, strachu, na sovietskych bodákoch v zázemí a v „bezpečnostných orgánoch“, spľasli. Milícia, armáda, strana neznamenajú nič. Volebná propaganda nadobúda chaotickú podobu. „Stalinisti“ sa buď schovali do myšacích dier, alebo nahlas kričia, v mene princípu „chytte zlodēja“, alebo sami provokujú niektoré zrážky [...].

Krajina je temná, veci navzájom do seba nezapadajú, nič nefunguje, kazí sa alebo nie je dostupné. Smetisko čias, podstatou hodnôt a výsledkov ktorých spočíva v precízności, lesku, rýchlosti a presnosti. Ale to nie je u nás. To sem nepreniká.

Varšava, 14. decembra

→ Zygmunt Mycielski. *Dziennik 1950–1959* (Denník 1950–1959). Varšava 1999.

11. decembra

Maďarsko. Začali pôsobiť špeciálne tribunály, vynášajúce rozsudky v súlade s dekrétom o výnimočnom stave. V prvých týždňoch po sovietskej intervencii utieklo približne 200 tisíc Maďarov cez hranice do Rakúska a Juhoslávie. V bojoch zahynulo celkovo 2,7 tisíce Maďarov a približne 700 vojakov Červenej armády. Približne 22 tisíc ľudí bolo odsúdených, najmenej 350 bolo popravených.

Z Nariadenia s platnosťou zákona č. 1956/28 o štatariálnych súdoch: Nepriatelia Maďarskej ľudovej republiky, ktorí disponujú zbraňami, sa nezastavia ani pred vraždou a zastrášujú poctivý ľud, ktorý

Nelegálne šírený leták. Text: „1956. Maďarsko a Poľsko“.

svojou mierovou prácou slúži záujmom celého národa. Pracujúci ľud sa oprávnene dožaduje efektívnych nariadení, ktoré urobia tejto neznesiteľnej situácii koniec. [...]

Prezidiálna rada Maďarskej ľudovej republiky zavádza nariadenie [...] o začatí štatariálneho súdneho konania v prípade nasledujúcich zločinov: vražda, úkladná vražda, podpalačstvo, lúpež, vedomé ničenie objektov verejného záujmu alebo objektov, slúžiacich na uspokojenie životných potrieb obyvateľstva [...], pokus o spáchanie týchto zločinov, vlastníctvo strelnej zbrane, munície a výbušnín bez povolenia.

Budapešť, 11. decembra

→ *Törvények és rendeletek, 1956* (Zákony a nariadenia, 1956), citované podľa: *Egy népfelkelés dokumentumaiból, 1956* Z dokumentov jedného ľudového povstania, 1956), Ed.: Tamás G. Korányi. Budapešť 1989.

Poľsko. V celej krajine prebiehajú rehabilitačné konania v prípade obetí politických perzekúcií, vrátane prípadu Kazimierza Moczarského, v dôsledku ktorého bol zbavený všetkých falošných obvinení (zo spolupráce s Nemcami pri boji proti komunistickému odboju počas vojny), na základe ktorých bol v roku 1952 odsúdený na trest smrti.

Jerzy Stempowski v liste Jerzemu Giedroycovi:

Tam [vo Varšave] napokon strácam hlavu. Neistá situácia la grande paura [tal. veľký strach] nedovoľuje nikomu sústrediť sa na niečo, čo prekračuje hranice každodennej katastrofy. Môžem si to dokonale predstaviť. Práve čítam v Corriere [della Sera], že dokonca aj rozhlasové stanice Free Europe a Voice of America dostali príkaz upokojovať obyvateľstvo východnej Európy, odporúčať mu trpezlivosť a zdržiavať sa akýchkoľvek protisovietskych demonštrácií.

Bern, 17. decembra

→ Jerzy Giedroyc, Jerzy Stempowski. *Listy 1946–1969*, zv. 1, Varšava 1998.

Mieczysław Jastrun:

Strach z ľudu. To je súčasný komunizmus. Komunisti nedokážu rozmýšľať inak ako v kategóriách násillia. Práve to sa nazýva „diktatúra proletariátu“. [...] Nedôvera v rozvoj a upevnenie nového poriadku v Poľsku je taká veľká, že s mojou nádejou si sám sebe pripadáam ako ľahkoverné dieťa.

Varšava, 21. decembra

→ Mieczysław Jastrun, *Dziennik 1955–1981* (Denník 1955–1981), Krakov 2002.

Leszek Dziągiel:

V roku 1956 sme vstúpili do ďalšej fázy existencie zriadenia, ktoré nám bolo nanútené po vojne. Nová propagandistická rétorika sa rýchlo petrifikovala. Predchádzajúce gestá a zakladadlá, manifestujúce politickú a ideologickú správnosť, vystriedali iné. Vôdzka, ktorú sme roky trhali, sa len chvíľu vymkla z rúk opričníkov. V nasledujúcich chvíľach už ho držali pevne, hoci výbeh musel byť oveľa dlhší ako predtým.

Krakov

→ Leszek Dziągiel. *Swoboda na smyczy. Wspomnienia 1946–1956* (Sloboda na vôdzke. Spomienky 1945–1956). Krakov 1996.

JAN LENICA / „ŚWIAT” 1957, NR 18

Człowiek o zbyt śmiałych myślach.

Kresba s názvom: „Človek s príliš odvážnymi myšlienkami“.

Budapešť, október
1956. Stalinov
pomník zničený
povstalcami.

